

Andrea Fonfría Sabater

Universitat Politècnica de València
fonfriasabaterandrea5914@gmail.com

Ángel Fonfría Sabater

Universitat de València
angel.fonfría.junior@gmail.com

Gabriel Burgueño

Universidad de Buenos Aires
gabrielburgue@yahoo.com.ar

Sobre el dret al paisatge: resistències silenciades i maneres d'habitar un territori saquejat

Resum: Des d'una perspectiva crítica i decolonial, aquest anàlisi examina com el model extractivista en el Triangle del Liti compromet ecosistemes, el dret al paisatge i els recursos dels seus habitants. Evidencia la contradicció entre el "creixement sostenible" del Nord Global i la perpetuació de models colonials d'extracció en el Sud. Es sosté que el "dret al paisatge" és inseparable de la justícia social i els drets humans, la qual cosa exigeix noves epistemologies i models de desenvolupament. Aquests han de qüestionar les hegemònies de poder i repensar l'habitació dels territoris, desvetllant com la naturalesa i certs cossos es mercantilitzen sota una estètica de sostenibilitat. La colonialitat, articulada amb el patriarcat i el capitalisme, genera espoli territorial, necropolítica i violències simbòliques i ambientals, denominades terricidi, colonialisme verd o territoris de sacrifici. Més enllà de la denúncia, l'assaig s'interessa per les resistències: comunitats que cuiden el territori, pràctiques de decreixement i maneres més lentes i atentes d'habitar, on resistir també és imaginar.

Paraules clau: Colonialisme verd; terricidi; extractivisme; Triangle del Liti; paisatge cultural

On the right to landscape: Silenced resistances and ways of inhabiting a plundered territory

Abstract: From a critical and decolonial perspective, this analysis examines how the extractivist model in the Lithium Triangle jeopardizes ecosystems, the right to landscape, and the resources of its inhabitants. It highlights the contradiction between the "sustainable growth" of the Global North and the perpetuation of colonial extraction models in the South. It argues that the "right to landscape" is inseparable from social justice and human rights, which demands new epistemologies and models of development. These must challenge power hegemonies and rethink how territories are inhabited, revealing how nature and

certain bodies are commodified under an aesthetic of sustainability. Coloniality, articulated with patriarchy and capitalism, generates territorial dispossession, necropolitics, and symbolic and environmental violence, referred to as terricide, green colonialism, or sacrifice zones. Beyond denunciation, the essay is interested in resistances: communities that care for the territory, degrowth practices, and slower, more mindful ways of inhabiting, where to resist is also to imagine.

Keywords: Green colonialism; terricide; extractivism; Lithium Triangle; Cultural Landscape

Sobre el derecho al paisaje: resistencias silenciadas y maneras de habitar un territorio saqueado

Resumen: Desde una perspectiva crítica y decolonial, este análisis examina cómo el modelo extractivista en el Triángulo del Litio compromete ecosistemas, el derecho al paisaje y los recursos de sus habitantes. Evidencia la contradicción entre el "crecimiento sostenible" del Norte Global y la perpetuación de modelos coloniales de extracción en el Sur. Se sostiene que el "derecho al paisaje" es inseparable de la justicia social y los derechos humanos, lo que exige nuevas epistemologías y modelos de desarrollo. Estos deben cuestionar las hegemonías de poder y repensar la habitación de los territorios, desvelando cómo la naturaleza y

ciertos cuerpos se mercantilizan bajo una estética de sostenibilidad. La colonialidad, articulada con el patriarcado y el capitalismo, genera despojo territorial, necropolítica y violencias simbólicas y ambientales, denominadas terricidio, colonialismo verde o territorios de sacrificio. Más allá de la denuncia, el ensayo se interesa por las resistencias: comunidades que cuidan el territorio, prácticas de decrecimiento y modos más lentos y atentos de habitar, donde resistir también es imaginar.

Palabras clave: Colonialismo verde; terricidio; extractivismo; Triángulo del Litio; paisaje cultural

Du droit au paysage : résistances réduites au silence et manières d'habiter un territoire spolié

Résumé : Adoptant une perspective critique et décoloniale, cette analyse examine comment le modèle extractiviste dans le Triangle du Lithium compromet les écosystèmes, le droit au paysage et les ressources des habitants. Elle met en lumière la contradiction entre la « croissance durable » du Nord Global et la perpétuation de modèles coloniaux d'extraction dans le Sud. L'article soutient que le « droit au paysage » est indissociable de la justice sociale et des droits humains, ce qui exige de nouvelles épistémologies et de nouveaux modèles de développement. Ceux-ci doivent remettre en question les hégémonies de pouvoir et repenser l'habitation des territoires, en révélant comment la nature et certains

corps sont marchandisés sous une esthétique de durabilité. La colonialité, articulée avec le patriarcat et le capitalisme, génère une dépossession territoriale, une nécropolitique et des violences symboliques et environnementales, désignées par les termes de *terricide*, *colonialisme vert* ou *territoires sacrifiés*. Au-delà de la dénonciation, cet essai s'intéresse aux résistances : des communautés qui prennent soin du territoire, des pratiques de décroissance et des manières d'habiter plus lentes et attentives, où résister, c'est aussi imaginer.

Mots-clés : Colonialisme vert ; terricide ; extractivisme ; Triangle du Lithium ; paysage culturel

"I Amèrica Llatina, la regió de les venes obertes. Des del descobriment fins als nostres dies, tot s'ha transmutat sempre en capital europeu o, més tard, nord-americà, i com a tal s'ha acumulat i s'acumula en els llunyans centres de poder. Tot: la terra, els seus fruits i les seues profunditats riques en minerals, els homes i la seua capacitat de treball i de consum, els recursos naturals i els recursos humans. El mode de producció i l'estructura de classes de cada lloc han estat successivament determinats, des de fora, per a la seua incorporació a l'engranatge universal del capitalisme."¹

Introducció

Parlar de colonialisme en l'Europa actual pot semblar, per a molts, una qüestió del passat: una qüestió superada, incòmoda o fins i tot impertinent. No obstant això, sense una revisió crítica de la nostra història recent i sense una memòria activa, correm el risc que, sota nous discursos —més polítics, més verds o més tecnològics— es continuen reproduint formes de dominació del Nord global sobre el Sud. La colonialitat, com a estructura persistent, no es limita als relats històrics. Hui s'entrelliga amb el capitalisme i el patriarcat en noves formes d'espoli: territoris de sacrifici, extractivisme, acumulació per desposseïció. Tot això sota el vel d'una transició ecològica que, lluny de qüestionar el model, el reproduceix. Davant d'aquesta realitat, es fa urgent repensar com habitem el món i com anomenem allò que està sent transformat o destruït. El paisatge no és un fons neutre ni un espai buit: és història, vincle, memòria i horitzó. No es pot continuar veient el territori només com un recurs disponible per a l'explotació, al marge de qui l'habita, el cuida i el significa. Qüestionar la mirada instrumental del paisatge —pròpia del pensament modern i colonial— és també una forma de resistència. Per això, aquest treball es planteja, des del principi, com una proposta per a pensar el dret al paisatge com una eina política i simbòlica d'alliberament. L'objectiu principal és visibilitzar el que ocorre en les comunitats andines del nord argentí, dins del anomenat Triangle del Liti, on el discurs del desenvolupament verd conviu amb la realitat de l'espoli i la fragmentació social. Mitjançant l'anàlisi de dos casos concrets —un que representa una experiència de de-

"Latin America is the region of open veins. From the discovery to the present day, everything has always been transmuted into European capital, or later, North American capital, and as such has accumulated and continues to accumulate in the distant centers of power. Everything: the land, its fruits and its mineral-rich depths, the people and their capacity for work and consumption, the natural resources and the human resources. The mode of production and the class structure of each place have been successively determined, from the outside, by their incorporation into the universal machinery of capitalism."¹

Introduction

To speak of colonialism in Europe today may seem, to many people, a thing of the past: an outdated, uncomfortable, or even inappropriate issue. However, without a critical review of our recent history and without an active memory, we run the risk that, under new discourses —more polished, greener, or more technological— forms

of domination of the Global North over the South will continue to be reproduced. Coloniality, as a persistent structure, is not limited to historical narratives. Today it intertwines with capitalism and patriarchy in new forms of dispossession: sacrifice zones, extractivism, accumulation by dispossession. All of this under the veil of an ecological transition that, far from questioning the model, reproduces it. Faced with this reality, it becomes urgent to rethink how we inhabit the world and how we name what is being transformed or destroyed. The landscape is not a neutral background nor an empty space: it is history, bond, memory, and horizon. Territory can no longer be seen merely as a resource available for exploitation, separate from those who inhabit it, care for it, and give it meaning. Questioning the instrumental view of the landscape —characteristic of modern and colonial thought— is also a form of resistance. That is why this work is conceived, from the outset, as a proposal to think of the right to landscape as a political and symbolic tool for emancipation. The main objective is to make visible what is happening in the Andean communities of northern Argentina, within the so-called Lithium Triangle, where the discourse of green development coexists with the reality of dispossession and

fensa territorial (Salinas Grandes), i un altre on l'extractivisme ha avançat amb gran violència simbòlica i ecològica (Salar d'Olaroz)— s'intenta posar de relleu les formes diverses en què es construeixen, destrueixen o resignifiquen els paisatges. Al mateix temps, el treball busca qüestionar críticament la cara amagada del creixement sostenible i de la transició energètica global, i proposar formes d'habitabilitat més justes i sostenibles, tant a Amèrica Llatina com a Europa. Perquè el problema no es limita al Sud. En el Nord global també es fa imprescindible una transformació profunda: una que passe pel decreixement planificat, l'autosuficiència regional i una redistribució real dels mitjans materials i simbòlics necessaris per a sostenir la vida. La metodologia emprada és crítica i descriptiva, amb una perspectiva interdisciplinària que articula eines de la filosofia política, l'ecologia crítica i el paisatgisme. Des d'aquesta mirada, s'exploren no només els mecanismes que sostenen l'extractivisme, sinó també les resistències que emergeixen des dels marges. Pràctiques que moltes vegades no encaixen en els marcs institucionals, però que obren esquerdes, imaginin alternatives i sostenen el teixit comunitari. Aquest enfoc s'inscriu en una didàctica postcolonial, que no pretén parlar en nom dels pobles afectats, sinó acompanyar les seues lluites, visibilitzar les seues estratègies i contribuir a acabar amb la complicitat del Nord global en aquests processos. En lloc d'imposar models, es tracta d'obrir espais d'escolta, reflexió i construcció conjunta. Perquè resistir no és només dir "no": és també imaginar i fer possibles altres mons. I en aquest gest, el paisatge es converteix en anxiu, en territori viu i en promesa de futur.

La colonialitat com epistemologia: La necroestètica del capitalisme

La creixent presència d'una estètica ambientalista en els mitjans i en la vida quotidiana no necessàriament respon a una transformació profunda del model socioeconòmic vigent. Més aviat, allò ecològic s'ha convertit en una nova forma de consum simbòlic, integrada al circuit de mercat sense alterar els seus fonaments. L'anomenat "imperatiu ecològic" que es promou com a guia moral de la conducta ciutadana, transita pels mateixos canals que el vell imperatiu del consum. En lloc d'una ruptura amb les lògiques de producció i acumulació, el que s'observa és un desplaçament superficial de les preferències de consum, orientat per estratègies

social fragmentation. Through the analysis of two specific cases —one representing an experience of territorial defense (Salinas Grandes), and another where extractivism has advanced with great symbolic and ecological violence (Salar de Olaroz)— the aim is to highlight the diverse ways in which landscapes are constructed, destroyed, or re-signified. At the same time, the work seeks to critically question the hidden side of sustainable growth and the global energy transition, and to propose fairer and more sustainable forms of habitability, both in Latin America and Europe. Because the problem is not limited to the South. A profound transformation is also essential in the Global North: one that involves planned degrowth, regional self-sufficiency, and a real redistribution of the material and symbolic means necessary to sustain life. The methodology used is critical and descriptive, with an interdisciplinary perspective that articulates tools from political philosophy, critical ecology, and landscape studies. From this viewpoint, the mechanisms that sustain extractivism are explored, as well as the resistances that emerge from the margins. Practices that often do not fit into institutional frameworks, but that open cracks, imagine alternatives, and sustain the community

fabric. This approach is part of a postcolonial pedagogy, which does not seek to speak on behalf of the affected peoples, but rather to accompany their struggles, make their strategies visible, and contribute to ending the complicity of the Global North in these processes. Instead of imposing models, it is about opening spaces for listening, reflection, and joint construction. Because to resist is not only to say "no": it is also to imagine and make other worlds possible. And in that gesture, the landscape becomes an archive, a living territory, and a promise of the future.

Coloniality as epistemology: The necroaesthetics of capitalism

The growing presence of an environmentalist aesthetic in the media and in daily life does not necessarily reflect a profound transformation of the prevailing socioeconomic model. Rather, ecology has become a new form of symbolic consumption, integrated into the market circuit without altering its foundations. The so-called "ecological imperative," promoted as a moral guide for citizen behavior, travels the same channels as the old imperative of

de mercat que prometen una salvació individualitzada davant d'una crisi que és estructural. Des d'aquesta perspectiva, bona part del discurs ecologista dominant —en particular aquell vinculat a solucions liberals o tecnocràtiques— opera com un mecanisme de legitimació del sistema, oferint respostes parcials o il·lusòries que no qüestionen el creixement econòmic com a objectiu central. Així, es planteja una “revolució verda” basada en pedaços tecnològics, vehicles elèctrics i béns “sostenibles”, que lluny d'alterar les dinàmiques fonamentals del capitalisme global, tendeixen a reforçar-les. Aquest tipus d'enfocament desplaça la responsabilitat cap a l'individu, ressaltant el paper del consumidor conscient —el que recicla, redueix l'ús de plàstics o es desplaça en bicicleta— i diluint la possibilitat d'una acció col·lectiva orientada a la transformació profunda del sistema productiu.² Mentrestant, un dels problemes més greus s'aguditza: la creixent demanda de nous materials i fonts d'energia, promoguda per la pròpia transició verda, està generant una nova onada d'extracció a escala global. Lluny de qüestionar el model extractivista, aquesta nova fase el reproduïx amb diferents recursos, perpetuant les seues conseqüències socials i ecològiques. La lògica neoliberal que governa aquests processos no sols roman intacta, sinó que s'adapta i es reforça sota un nou llenguatge, aparentment sostenible.

En aquest escenari, l'extractivisme —concebut com la lògica de la hiperapropiació de béns naturals per al mercat mundial sota condicions de valorització local mínima, i aliè als límits ecològics— s'uneix a les polítiques neoliberals en la perpetuació de la colonialitat del poder. El sistema capital no es transforma en un model que siga més just o més sostenible. El repariment dels béns naturals queda, a manera de repetició, en mans de potències estrangeres deixant, per al territori local merces engrunes i una pertorbació de la seua cultura i tradició. Aquest procés s'inscriu en l'ampli terme “neocolonialisme”, on resorgeixen noves inquisicions —financeres i mediambientals— que determinen quins cossos poden viure dignament i qui han d'habitar la precarietat.³ El jutge no desapareix sinó que canvia de mans. Les formes contemporànies de dominació es duen a terme mitjançant estructures productives, legals i estètiques que fan invivable la vida per a àmplies poblacions. En aquest context, l'església ha estat substituïda per la fàbrica/mina com a institució disciplinària: ambdues operen com a aparells de control de cossos, sabers i territoris. És mitjançant la deconstrucció de la geopolítica del poder i del saber on ix a la llum aquest aparell disciplinari que reconfigura les formes

consumption. Instead of a break with the logic of production and accumulation, what is observed is a superficial shift in consumer preferences, driven by market strategies that promise individualized salvation in the face of a crisis that is structural. From this perspective, much of the dominant environmentalist discourse —particularly that linked to liberal or technocratic solutions— operates as a mechanism for legitimizing the system, offering partial or illusory responses that do not question economic growth as a central objective. Thus, a “green revolution” is proposed, based on technological fixes, electric vehicles, and “sustainable” goods, which, far from altering the fundamental dynamics of global capitalism, tend to reinforce them. This type of approach shifts responsibility onto the individual, highlighting the role of the conscious consumer—the one who recycles, reduces plastic use, or cycles—and diluting the possibility of collective action aimed at the deep transformation of the productive system.² Meanwhile, one of the most serious problems is intensifying: the growing demand for new materials and energy sources, promoted by the green transition itself, is generating a new wave of

extraction on a global scale. Far from questioning the extractivist model, this new phase reproduces it with different resources, perpetuating its social and ecological consequences. The neoliberal logic governing these processes not only remains intact but adapts and reinforces itself under a new, seemingly sustainable language.

In this scenario, extractivism —understood as the logic of hyper-appropriation of natural goods for the global market under conditions of minimal local valorization and disregard for ecological limits— joins neoliberal policies in perpetuating the coloniality of power. The capitalist system is not transforming into a fairer or more sustainable model. The distribution of natural goods remains, as a repetition, in the hands of foreign powers, leaving the local territory with mere crumbs and a disruption of its culture and tradition. This process falls under the broad term “neocolonialism,” where new inquests —financial and environmental— resurface, determining which bodies can live with dignity and who must inhabit precarity.³ The judge does not disappear but changes hands. Contemporary forms of domination are carried out

de subjectivitat de les poblacions intervingudes. En instituir les seues fàbriques i mines en les poblacions del Sud Global, no sols reestructuren les formes d'habitar, sinó que, en última instància, impossibiliten la vida mateixa. És per això que la veritable problemàtica del capitalisme verd resideix en el mateix punt que les anteriors formes en què s'ha anat manifestant el capitalisme al llarg de tot el segle XX, a saber, en el sistema de producció. S'ha desviat el discurs sobre aquest cap a una suposada neutralitat climàtica que, lluny de qüestionar el model extractivista, només el reconfigura i el naturalitza. En un nou moviment d'expansió del capital, el reemplaçament de combustibles fòssils per metalls estratègics —liti, coltan, coure— imprescindibles per a substituir l'energia fòssil per l'energia elèctrica "net", no impliquen una transformació del mateix sistema, sinó un canvi d'un mineral per un altre, que perpetua la dependència dels territoris del Sud Global. Aquest capitalisme caníbal,⁴ en els termes de Nancy Fraser, no sols consumeix la natura, sinó també la reproducció social, la democràcia i les vides dels pobles racialitzats. No es tracta simplement d'explotació —el costat visible de l'acumulació— sinó d'expropiació: una violència estructural mantinguda pel racisme i el colonialisme que permet l'explotació en desposseir territoris, cossos i coneixements.⁵

A l'altra banda del globus, el discurs del «creixement sostenible» es revela com una màscara ideològica més, dins l'aparell del capital. Allò que es mostra estèticament com l'única eixida al problema continua replicant la mateixa lògica que ens ha portat al problema: és a dir, el «creixement». El nou rumb adoptat pel capital no pot sinó provocar desconcert en qui, aliens al coneixement de les seues lògiques internes, pateixen les seues manifestacions més destructives. És per això que el lema de «creixement sostenible» està reservat per a una xicoteta part de la població del Nord global. En la resta de poblacions, s'inverteix el lema en forma de «creixement insostenible» en la seua quotidianitat. La veritable fal·làcia rau en què la no sostenibilitat no sols es fa patent, en un inici, en la vida quotidiana dels territoris espoliats, sinó que, a curt o mitjà termini, també patirem les conseqüències la resta de territoris habitables del món. És per això que la sostenibilitat, en el context actual, només pot pensar-se des d'una lògica de decreixement⁶ i una decolonització profunda de l'imaginari del desenvolupament.⁷ Només llavors podríem començar a parlar, amb legitimitat, d'un veritable decreixement soste-

through productive, legal, and aesthetic structures that make life unlivable for large populations. In this context, the church has been replaced by the factory/mine as a disciplinary institution: both operate as apparatuses for controlling bodies, knowledge, and territories. It is through the deconstruction of the geopolitics of power and knowledge that this disciplinary apparatus comes to light, reconfiguring the forms of subjectivity of the intervened populations. By establishing their factories and mines in the populations of the Global South, they not only restructure ways of inhabiting but, ultimately, make life itself impossible. This is why the true problem of green capitalism lies in the same point as the earlier forms in which capitalism has manifested throughout the 20th century: namely, in the system of production. The discourse around it has been diverted toward a supposed climate neutrality that, far from questioning the extractivist model, only reconfigures and naturalizes it. In a new movement of capital expansion, the replacement of fossil fuels with strategic metals—lithium, coltan, copper—essential for substituting fossil energy with "clean" electrical energy, does not imply a transformation

of the system itself, but a change from one mineral to another, perpetuating the dependence of the territories of the Global South. This cannibalistic capitalism,⁴ in Nancy Fraser's terms, not only consumes nature but also social reproduction, democracy, and the lives of racialized peoples. It is not simply about exploitation—the visible side of accumulation—but about expropriation: a structural violence sustained by racism and colonialism that enables exploitation by dispossessing territories, bodies, and knowledge.⁵

On the other side of the globe, the discourse of "sustainable growth" reveals itself yet another ideological mask within the apparatus of capital. What is presented aesthetically as the only way out of the problem continues to replicate the same logic that led us to the problem in the first place: namely, "growth." The new direction adopted by capital can only provoke bewilderment in those who, unfamiliar with its internal logic, suffer its most destructive manifestations. This is why the slogan of "sustainable growth" is reserved for a small portion of the global North's population. For the rest of the populations, the slogan is inverted into one

nible: la deconstrucció total de la geopolítica del poder i del saber. Sota una estètica «verda» que emfatitza geografies netes, buides i eficients en el Nord, s'amaga la ruïna ecològica i social del Sud, operant una necroestètica del capitalisme contemporani —com argumenta Preciado⁸— en què, perquè hi haja un Nord possible i vivible, és necessària la mort i l'espoli d'uns certs espais. Geografies destinades a l'acumulació s'aprofiten d'altres geografies, destinades a ser saquejades.⁹ Així, l'estètica es converteix en ideologia: una nova ètica visual que legitima la violència estructural mitjançant imatges de sostenibilitat. «Sense la naturalització del verí i l'estetització de la contaminació, aquest règim de dominació i destrucció no hauria pogut funcionar» com diu Preciado.

La natura com a mercaderia; acumulació per espoli i la crisi climàtica en Amèrica Llatina

En el context actual de crisi climàtica i col·lapse ecològic, les desigualtats globals estructurals són molt més evidents. En l'Informe Especial de l'IPCC¹⁰ sobre Canvi Climàtic i Terres¹¹ s'alerta que les zones àrides —on es troben les majors reserves de liti a Amèrica Llatina— tendeixen a la desertificació i a la disminució de subministraments d'aigua. Això es deu al fet que es tracta d'ecosistemes especialment vulnerables als efectes negatius del canvi climàtic. La degradació dels sòls per sequeres, incendis, erosió i pràctiques extractivistes ressalta la fragilitat dels mitjans de vida locals, i comprometen l'accés segur a fonts d'aigua i alimentació. Això fa evident, que puguem afirmar que els mapes de pobresa, coincideixen necessàriament amb els mapes de degradació ambiental.¹²

David Harvey¹³ es refereix al procés “d'acumulació per desposseïció” com a característica de l'imperialisme modern; el capitalisme es territorialitza a través de la desposseïció, expulsió i mercantilització de la natura, generant desigualtats, ecològiques i socials; una violència sistemàtica legitimada pels governs, cap als modes d'existència no capitalistes. En aquest sentit Steve Lerner¹⁴ utilitza molt encertadament el terme “zones de sacrifici”, referint-se a terres on

of “unsustainable growth” in their daily lives. The real fallacy lies in the fact that this unsustainability initially becomes evident in the daily life of plundered territories, but in the short to medium term, the rest of the world's habitable territories will also suffer the consequences. This is why sustainability, in the current context, can only be conceived through a logic of degrowth⁶ and a profound decolonization of the development imaginary.⁷ Only then could we legitimately begin to speak of a true sustainable degrowth: the total deconstruction of the geopolitics of power and knowledge. Beneath a “green” aesthetic that emphasizes clean, empty, and efficient geographies in the North, the ecological and social ruin of the South is concealed, operating as a necroaesthetic⁸ of contemporary capitalism —as Preciado argues— where the death and dispossession of certain spaces are necessary for a possible and livable North to exist. Geographies destined for accumulation take advantage of other geographies, destined to be plundered.⁹ Thus, aesthetics becomes ideology: a new visual ethic that legitimizes structural violence through images of sustainability. “Without the naturalization of poison and the aestheticization of contamination,” Preciado states, “this regime of domination and destruction could not have functioned.”

Nature as commodity: Accumulation by dispossession and the ecological crisis in Latin America

In the current context of climate crisis and ecological collapse, structural global inequalities are much more evident. The IPCC¹⁰ Special Report on Climate Change and Land¹¹ warns that arid zones—where the largest lithium reserves in Latin America are located—are tending toward desertification and decreasing water supplies. This is because these are ecosystems particularly vulnerable to the negative effects of climate change. Soil degradation from droughts, fires, erosion, and extractive practices highlights the fragility of local livelihoods and compromises secure access to water and food sources. This makes it evident that we can assert that maps of poverty necessarily coincide with maps of environmental degradation.¹²

David Harvey¹³ refers to the process of “accumulation by dispossession” as a characteristic of modern imperialism; capitalism territorializes itself through the dispossession, expulsion, and commodification of nature, generating ecological and social inequalities—a systematic violence legitimized by governments against non-capitalist

tant comunitats com ecosistemes estan exposats a nivells de contaminació extrema, amb l'objectiu que es segueixca desenvolupant una activitat industrial o extractiva; els territoris són sacrificats en benefici d'un suposat progrés infinit i desenvolupament econòmic.

Un lloc paradigmàtic el trobem al nord de l'Argentina. Segons informa l'Observatori Petrolier —molt abans de l'auge de la mineria del liti— la província de Salta, ha estat històricament sacrificada pels interessos de les indústries hidrocarburíferes i agroexportadores. La prioritització d'aquestes pràctiques ha portat a l'expansió de la frontera extractivista —amb l'auge del petroli i la soja— ocasionant degradació ambiental, el desplaçament territorial, la vulneració de drets i l'empobriment de les comunitats locals. Amb una resposta estatal que, lluny de protegir els interessos de les comunitats, criminalitza les resistències populars.

En aquest sentit, Jason Moore el 2016 parla de “natura barata”. La defineix com una estratègia civilitzadora essencial del capitalisme, amb l'objectiu de construir una natura com un element aliè a l'activitat humana, el que permet mobilitzar la feina no mercantilitzada, tant d'éssers humans com d'elements no humans —boscós, sòls, rius— amb la finalitat d'incrementar la productivitat en la fabricació de mercaderies. A grans trets, i a través de l'anàlisi de la concepció eurocentrista civilitzadora, podem observar que s'ha passat d'una divinització de la natura —ésser humà en la natura— a la secularització de la natura —ésser humà amb la natura— i actualment ens trobaríem en la fase de mercantilització de la natura —ésser humà sobre la natura— suprimint qualsevol altre valor que estiga fora de les regles del mercat; tota una seqüència de domesticació i dominació del món natural.¹⁵

Amb aquests antecedents i sabent que ens trobem en la fase de mercantilització de la natura, es parla de la “maledicció dels recursos naturals” o la paradoxa de l'abundància —segons Auty— paradoxalment els països amb més recursos minerals, no destaquen per tenir una economia boiant i fins i tot en alguns casos tot el contrari.¹⁶ En el context actual, el liti és un dels minerals imprescindibles per a la transició ecològica mundial. En el Triangle del Liti —geogràficament situat entre les fronteres de l'Argentina, Bolívia i Xile— es troben les majors quantitats del planeta, el 64% de “l'or blanc” que promet la transició energètica en el Nord Global.

modes of existence. In this sense, Steve Lerner¹⁴ very aptly uses the term “sacrifice zones,” referring to lands where both communities and ecosystems are exposed to extreme levels of pollution, with the aim of continuing industrial or extractive activities; territories are sacrificed in the name of supposed infinite progress and economic development.

A paradigmatic example is found in northern Argentina. According to the Oil Observatory —long before the lithium mining boom— the province of Salta has historically been sacrificed for the interests of the hydrocarbon and agricultural export industries. The prioritization of these practices has led to the expansion of the extractive frontier —with the boom in oil and soy— causing environmental degradation, territorial displacement, rights violations, and the impoverishment of local communities. The state response, far from protecting the interests of communities, criminalizes popular resistance.

In this sense, Jason Moore in 2016 speaks of “cheap nature.” He defines it as an essential civilizational strategy of capitalism, with the objective of constructing nature as an element external to human activity, which allows for the mobilization

of uncommodified labor, both of humans and non-human elements —forests, soils, rivers— in order to increase productivity in the manufacturing of commodities. Broadly speaking, and through the analysis of the Eurocentric civilizational conception, we can observe a shift from a divinization of nature —human in nature— to a secularization of nature —human with nature— and currently we find ourselves in the phase of the commodification of nature —human over nature— suppressing any other value that falls outside the rules of the market; an entire sequence of domestication and domination of the natural world.¹⁵

With this background and knowing we are in the phase of nature's commodification, we speak of the “natural resource curse” or the paradox of plenty —according to Auty— where, paradoxically, countries with the most mineral resources do not stand out for having a thriving economy, and in some cases, quite the opposite.¹⁶ In the current context, lithium is one of the essential minerals for the global ecological transition. In the Lithium Triangle —geographically located between the borders of Argentina, Bolivia, and Chile— lie the largest quantities on the planet, 64% of the “white gold” that promises the energy transition in the Global North.

L'Argentina és el segon país més ric en aquest mineral. Xile, per la seua banda, és el país amb major nombre de reserves de liti a nivell mundial i en el cas de Bolívia, tot i tenir les majors quantitats, no disposa de tantes reserves extractives, entre altres motius hi ha l'alta resistència que han tingut les comunitats locals a vendre els salars a empreses transnacionals. Ací estem parlant de la diferència entre reserves —zones en què s'ha demostrat la viabilitat extractiva del mineral i es realitzen les activitats d'extracció— i recursos —que són la pròpia disponibilitat del mineral—. A continuació, anem a mostrar alguns gràfics elaborats pel Ministeri de Desenvolupament Productiu del Govern de l'Argentina, en els Informes sobre mineria del liti. En la figura 1 es pot observar la distribució dels recursos de liti a nivell mundial, i en la figura 2, les reserves on l'extracció és viable, per a visualitzar la desigual distribució entre recursos i reserves.

Després del procés d'extracció del liti, els principals països als quals l'Argentina exporta la matèria primera són la Xina, els Estats Units i el Japó, qui s'encarreguen de processar el mineral per a produir els productes que seran principalment bateries per a vehicles elèctrics i per a dispositius electrònics. Podem veure aquesta informació en la figura 3.

El Pacte Verd Europeu¹⁷ diu que els punts clau per a la transició energètica d'Europa són l'electrificació de l'energia —electromobilitat principalment— i la digitalització. El paper del liti és clau per a la producció de les bateries que farien possible la producció de vehicles elèctrics i dels dispositius electrònics que serien necessaris per a dur a terme aquest canvi. Perquè hi haja un Nord Global que assoleix la neutralitat climàtica, hi ha un Sud Global en què no es veu cap intenció de baixar l'impacte mediambiental. L'electromobilitat, actualment, és una de les indústries més demandants de liti, i dins d'aquesta, l'opció més triada són els vehicles elèctrics per a passatgers (PEV) i els països més demandants dels subproductes realitzats amb liti són: la Xina, la Unió Europea, Noruega, el Regne Unit i els Estats Units. A continuació, en les figures 4 i 5 obtingudes dels Informes que realitza la Secretaria de Mineria del Govern Argentí podem observar allò dit anteriorment. En aquest sentit, la conclusió que traiem és que les “solucions” per exemple en quant a mobilitat sostenible, continuen estant molt travessades per la mobilitat individual; potser si plantejem una transició energètica més sostenible, passaria per solucions que substituïsquen el vehicle personal per opcions de transport públic més eficient o mobilitat tova, encara que en cap cas està justificat el sacrificar uns territoris per a “descarbonitzar” uns altres.

Argentina is the second richest country in this mineral. Chile, for its part, is the country with the largest number of lithium reserves worldwide, and in the case of Bolívia, despite having the largest quantities, it does not have as many extractable reserves; among other reasons is the high resistance local communities have shown in selling the salt flats to transnational corporations. Here we are talking about the difference between reserves —areas where the extractive viability of the mineral has been demonstrated and extraction activities are carried out— and resources —which are the mere availability of the mineral. Next, we will show some graphs prepared by the Ministry of Productive Development of the Argentine Government, in the Reports on lithium mining. Figure 1 shows the distribution of lithium resources worldwide, and figure 2 shows the reserves where extraction is viable, to visualize the unequal distribution between resources and reserves.

After the lithium extraction process, the main countries to which Argentina exports the raw material are China, the United States, and Japan, who are responsible for processing the mineral to produce products that will mainly be batteries for electric vehicles and electronic devices. We can see this information in figure 3.

The European Green Deal¹⁷ states that the key points for Europe's energy transition are the electrification of energy —primarily electromobility— and digitalization. The role of lithium is key to produce batteries that would enable the manufacturing of electric vehicles and the electronic devices necessary to carry out this change. For there to be a Global North that achieves climate neutrality, there is a Global South where no intention is seen to reduce environmental impact. Electromobility is currently one of the most lithium-demanding industries, and within it, the most chosen option is passenger electric vehicles (PEVs), and the countries with the highest demand for lithium by-products are: China, the European Union, Norway, the United Kingdom, and the United States. Below, in figures 4 and 5 obtained from the Reports prepared by the Secretariat of Mining of the Argentine Government, we can observe what has been stated above. In this sense, the conclusion we draw is that the “solutions”, for example regarding sustainable mobility, are still heavily influenced by individual mobility; perhaps if we propose a more sustainable energy transition, it would involve solutions that replace personal vehicles with more efficient public transport options or soft mobility, although in no case is it justified to sacrifice some territories to “decarbonize” others.

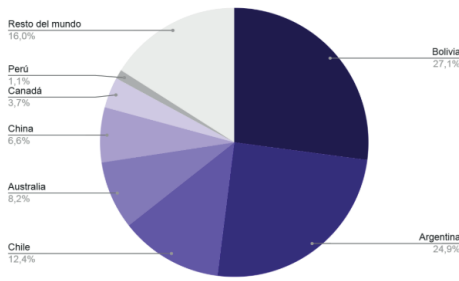

Figura 1. Composició dels recursos de liti a nivell mundial

Figure 1. Composition of global lithium resources

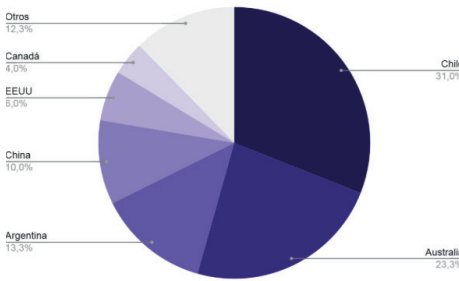

Figura 2. Reserves de liti a nivell mundial en 2024

Figure 2. Global Lithium Reserves in 2024

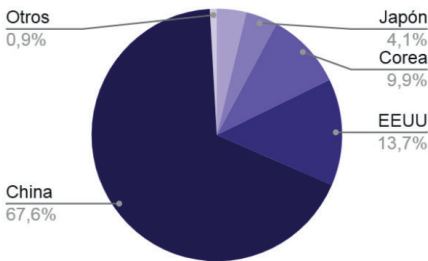

Figura 3. Principals destinacions de les exportacions de liti en Argentina en 2024

Figure 3. Main destinations of lithium exports from Argentina in 2024

Cap dels països amb major quantitat de recursos o reserves de liti apareix en les gràfiques com un dels principals demandants dels subproductes que s'elaboren amb aquest mineral. Això posa de manifest, una vegada més, que les estructures colonials que persisteixen es sostenen, en molts casos, en l'alta dependència del Nord Global respecte als recursos naturals del Sud. En aquest sentit, resulta urgent qüestionar què entenem per transició energètica i per a qui està pensada, si continua sostenint-se en lògiques de perpetuació de la dependència i la desigualtat.

None of the countries with the largest amount of lithium resources or reserves appear in the graphs as one of the main demanders of the byproducts made from this mineral. This demonstrates, once again, that the persistent colonial structures are sustained, in many cases, by the high dependence

of the Global North on the natural resources of the South. In this sense, it is urgent to question what we understand by energy transition and for whom it is designed, if it continues to be based on logics that perpetuate dependence and inequality.

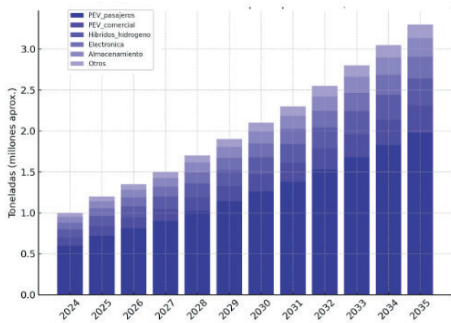

Figura 4. Demanda de liti segons diferents usos en 2024-2025 (en tones mètriques de carbonat de liti equivalent)

Figure 4. Lithium demand by different uses in 2024-2025 (in metric tons of lithium carbonate equivalent)

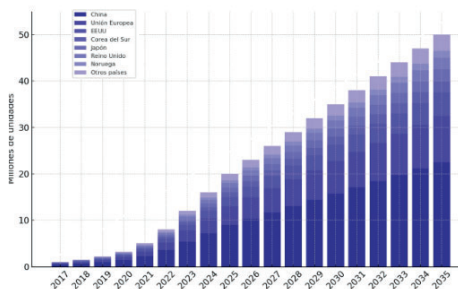

Figura 5. Vendes globals de vehicles elèctrics per passatgers (PEV) per principals països 2017-2035 (en milions d'unitats)

Figure 5. Global sales of passenger electric vehicles (PEV) by main countries 2017-2035 (in million units)

Cap dels països amb major quantitat de recursos o reserves de liti apareix en les gràfiques com un dels principals demandants dels subproductes que s'elaboren amb aquest mineral. Això posa de manifest, una vegada més, que les estructures colonials que persisteixen es sostenen, en molts casos, en l'alta dependència del Nord Global respecte als recursos naturals del Sud. En aquest sentit, resulta urgent qüestionar què entenem per transició energètica i per a qui està pensada, i si continua sostenint-se en lògiques de perpetuació de la dependència i la desigualtat. Aquest cas exemplifica com continuen reproduint dinàmiques colonialistes sobre el territori, i posa de relleu la importància del dret al paisatge —territori, recursos naturals, formes de vida locals— per a la justícia social i territorial.

El paisatge no es posseeix, s'habita; vincles, memòries i lluites pel territori

En la concepció teòrica contemporània, s'entén que el paisatge representa una construcció social d'un territori.¹⁸ Segons Joan Nogué “el paisatge, en tant que resultat d'una trans-

None of the countries with the largest amount of lithium resources or reserves appear in the charts as major consumers of the by-products manufactured from this mineral. This demonstrates, once again, that persistent colonial structures are sustained, in many cases, by the Global North's high dependence on the natural resources of the South. In this sense, it is urgent to question what we mean by energy transition, who it is designed for, and whether it continues to rely on logics that perpetuate dependence and inequality. This case exemplifies how colonialist dynamics over territory continue to

be reproduced and highlights the importance of the right to landscape —territory, natural resources, local ways of life— for social and territorial justice.

The landscape is not owned, it is inhabited: Bonds, memories, and struggles for the territory

In contemporary theoretical conception, it is understood that the landscape represents the social construction of a territory.¹⁸ According to Joan

formació col·lectiva de la natura, és un producte social". La conformació del paisatge, en essència, incorpora les relacions que es produeixen entre una comunitat i l'espai on es desenvolupen. La comunitat és, per tant, col·laboradora necessària; aquesta relació genera en els subjectes col·laboradors, una identitat col·lectiva. Aquest espai, on es forja la identitat col·lectiva, es converteix en una geografia de resonàncies compartides; un àmbit de camaraderia, de reconeixement mutu, una mena de coexistència activa, on els individus es reconeixen en conjunt com a part del mateix horitzó habitat.

Aquesta comprensió del paisatge —com a construcció social i identitat compartida— troba una continuïtat natural en la seua dimensió fenomenològica. Si el paisatge sorgeix del vincle entre comunitat i territori, és perquè també s'experimenta des del cos, des de formes sensibles d'habitar. En aquest habitat quotidià, el paisatge no sols s'observa sinó que es viu, es recorre, se sent i es recorda. Així, la identitat col·lectiva que es gesta en l'espai compartit no és només simbòlica. Aquesta transició des d'allò social cap allò viu ens permet pensar el paisatge com un fenomen que es construeix tant al plànol col·lectiu com al plànol perceptiu, obrint pas a una lectura on el cos, com proposa Merleau-Ponty, és ja de per si, una forma d'estar en el món.¹⁹ Amb experiència fenomenològica del paisatge, ens referim no sols al fet d'observar, sinó a tot el que implica habitar un territori, és a dir, com la forma que tenen les comunitats de vincular-se amb ell des del cos. Merleau-Ponty parla de la relació cos-món: el cos no és un objecte en el món, sinó la nostra manera d'estar-hi, "El meu cos no és un objecte entre altres objectes, sinó un mitjà general de tenir món". En aquesta mateixa línia, Fernando González Bernáldez ens aporta dos conceptes clau: fenopaisatge i criptopaisatge. Ell els formula com a fenosistema i criptosistema. En la seua obra "Ecología y paisaje" afirma que "Es possible distingir entre un fenosistema, conjunt de components perceptibles en forma de panorama, escena o 'paisatge', i un criptosistema o complement de més difícil observació, que proporciona l'explicació que falta per a la comprensió del geosistema."²⁰ S'entén per fenopaisatge eixa capa visible, sensible, estètica de l'entorn. D'altra banda, el criptopaisatge, en canvi, és allò simbòlic, l'estructural, l'històric. En esta visió del paisatge, que marca una tensió entre objecte i subjecte, l'important és entendre que el paisatge no és un objecte passiu, sinó que és part d'un intercanvi constant. No hi ha un subjecte que posseeix un objecte, sinó un subjecte que habita l'objecte, i un objecte que al seu torn transforma el subjecte. Tots dos estan en un procés continu, recíproc, de cons-

Nogué, "the landscape, as the result of a collective transformation of nature, is a social product."¹⁹ The formation of the landscape, in essence, incorporates the relationships that occur between a community and the space where they develop. The community is, therefore, a necessary collaborator; this relationship generates a collective identity in the collaborating subjects. This space, where collective identity is forged, becomes a geography of shared resonances; a sphere of camaraderie, of mutual recognition, a kind of active coexistence, where individuals recognize themselves together as part of the same inhabited horizon.

This understanding of the landscape —as social construction and shared identity— finds a natural continuity in its phenomenological dimension. If the landscape arises from the bond between community and territory, it is because it is also experienced from the body, from sensitive ways of inhabiting. In this daily inhabiting, the landscape is not only observed but lived, traversed, felt, and remembered. Thus, the collective identity that gestates in the shared space is not only symbolic. This transition from what is social to living allows us to think of the landscape

as a phenomenon that is constructed both on the collective and the perceptual level, giving way to a reading where the body, as proposed by Merleau-Ponty,²⁰ is in itself a way of being in the world. By phenomenological experience of the landscape, we refer not only to the act of observing, but to everything that inhabiting a territory implies, that is, how communities relate to it through the body. Merleau-Ponty speaks of the body-world relationship: the body is not an object in the world, but our way of being in it, "My body is not an object among other objects, but a general medium for having a world." In this same line, Fernando González Bernáldez provides us with two key concepts: pheno-landscape and crypto-landscape. He formulates them as phenosystem and cryptosystem. In his work "*Ecología y paisaje*" he states that "It is possible to distinguish between a phenosystem, a set of perceptible components in the form of a panorama, scene, or 'landscape,' and a cryptosystem or complement that is more difficult to observe, which provides the missing explanation for the understanding of the geosystem."²¹ The pheno-landscape is understood as that visible, sensitive, aesthetic layer of the environment. On the other hand, the crypto-landscape, in contrast, is the symbolic, the

trucció de sentit i d'identitat compartida. El paisatge, entès així, com la suma entre societat (subjecte) i territori (objecte), esborrant les línies que separen l'un de l'altre. És per això que les subjectivitats que habiten un territori es veuen summament condicionades pel mateix.

El paisatge, s'ha d'entendre per tant com un bé comú, que a diferència dels béns públics —que no són excloents ni rivals, és a dir, que la utilització d'aquest recurs per part d'un individu no disminueix la quantitat disponible per a altres— no són excloents però sí rivals, l'ús d'aquests recursos per part d'una persona, en aquest cas, per determinades empreses, compromet directament la disponibilitat de recursos per a la comunitat.²¹ Sota aquesta perspectiva, el paisatge no es posseeix, s'habita. No és un recurs gestionat per l'Estat, sinó una construcció, un intercanvi i un procés de subjectivació constant que es produeix a través de l'acte d'habitar. Si assumim aquesta visió, que implica reconèixer al paisatge com a bé comú i que la seua existència depèn d'una relació col·lectiva amb el territori, és evident que els marcs institucionals tradicionals, basats en la distribució públic/privada de la propietat, són insuficients per a la seua protecció. En no tenir un titular definit, ni límits precisos i estar conformat per dimensions simbòliques i col·lectives, el paisatge s'escapa de les categories legals convencionals. Aquesta ambigüitat dificulta la seua defensa institucional, ja que les lleis solen protegir només allò que pot ser delimitat, quantificat o posseït. Per això, el dret al paisatge, en tant que bé comú, requereix noves eines jurídiques que reconeguen el seu valor relacional, dinàmic i comunitari. L'oportunisme empresarial i el desemparament institucional genera situacions de desposseïció del paisatge, per a aclarir aquesta situació, Preciado defineix el terme "necroespais", referint-se a espais que han quedat simplificats al seu valor com a mercaderia, i això els converteix en zones de sacrifici, llocs on es compromet la qualitat de vida i disponibilitat de recursos en les zones afectades, "Fa que es pugui parlar no sols d'extractivisme i colonització industrial d'un territori donat, sinó, més radicalment, de construcció de necroespais, espais de mort on la vida resulta, si no impossible, almenys tòxica. Sense la naturalització del verí i l'estetització de la contaminació, aquest règim de dominació i destrucció no hauria pogut funcionar".²² I és més, es compromet aquesta relació intrínseca entre territori i societat, ja que entren altres factors externs a intervenir, com per exemple les empreses que es dediquen a l'extractivis-

structural, the historical. In this vision of the landscape, which marks a tension between object and subject, the important thing is to understand that the landscape is not a passive object, but part of a constant exchange. There is no subject that possesses an object, but a subject that inhabits the object, and an object that in turn transforms the subject. Both are in a continuous, reciprocal process of constructing meaning and shared identity. The landscape, understood thus, as the sum of society (subject) and territory (object), blurs the lines that separate one from the other. This is why the subjectivities that inhabit a territory are highly conditioned by it.

The landscape must therefore be understood as a common good, which, unlike public goods —which are non-excludable and non-rivalrous, meaning that one individual's use of this resource does not diminish its availability for others— are non-excludable but rivalrous. The use of these resources by one person, in this case by certain corporations, directly compromises the availability of resources for the community.²² From this perspective, the landscape is not owned; it is inhabited. It is not a resource managed by the state, but rather a construction, an exchange, and a constant process of subjectivation that occurs

through the act of inhabiting. If we adopt this view, which entails recognizing the landscape as a common good and acknowledging that its existence depends on a collective relationship with the territory, it becomes evident that traditional institutional frameworks, based on the public/private distribution of property, are insufficient for its protection. Without a defined owner or precise boundaries, and being composed of symbolic and collective dimensions, the landscape eludes conventional legal categories. This ambiguity complicates its institutional defense, as laws tend to protect only that which can be delimited, quantified, or owned. Therefore, the right to the landscape, as a common good, requires new legal tools that recognize its relational, dynamic, and communal value. Corporate opportunism and institutional neglect create situations of landscape dispossession. To clarify this situation, Preciado defines the term "necrospace", referring to spaces that have been reduced to their value as commodities, turning them into sacrifice zones —places where the quality of life and availability of resources in the affected areas are compromised. "This allows us to speak not only of extractivism and industrial colonization of a given territory but, more radically, of the construction of necrospace, spaces of death where life becomes, if not impossible, at

me miner, passem de “l’altre” com a objecte/subjecte, a l’altre com a mercaderia, la humanitat ha quedat minimitzada als seus valors mercantilitzables. I la condició de perifèria que tenen aquests espais, són un carta blanca per al capitalisme extractivista. És per això, que la defensa del dret al paisatge, és la defensa necessàriament de la justícia social.

El preu del liti: Extractivisme aigua i resistències a Salinas Grandes i el Salar de Cauchari Olaroz

El paisatge que hi ha en joc entre els salars que es troben en les províncies argentines de Salta i Jujuy va des de la transformació física i contaminació dels sòls, a l’access limitat a fonts d’aigua, la ruptura del vincle entre comunitats i territori, a la pèrdua de formes de vida tradicionals, a la conflictivitat, o la dependència econòmica. La transformació física i ecològica del paisatge abasta aspectes des de l’alteració visual —allò més visible són les piscines d’evaporació— i l’obertura de noves carreteres i perforacions. Segons informes del CONICET, això comporta la pèrdua de la forma original tant dels salars com de les conques endorreiques —valls on s’acumulen les aigües de pluja sense sortida al mar i amb ràpida evaporació, el que dona lloc als salars—. La contaminació dels sòls —l’acumulació de sals residuals— altera la biodiversitat, i afecta la fauna i flora que viuen en els ecosistemes únics de l’altiplà andí.²³ L’espoli territorial, entès com la ruptura del vincle entre societat i territori, comença per la compra per part d’empreses transnacionals de territoris que tradicionalment eren béns comunals; els territoris deixen de ser de les comunitats locals i passen a ser propietat d’empreses privades. En alguns casos, en aquest procés d’apropiació de les terres, es parla que es vulnera el dret al consentiment lliure i informat. Tradicionalment les persones locals, tot i haver aprofitat algunes zones dels salars per a l’extracció de sal per al consum humà i ramader, aquestes són activitats econòmiques molt més sostenibles des del punt de vista mediambiental. Les formes de vida tradicionals també es veuen substituïdes perquè les feines en la minera són més competitives; en definitiva, es redueix l’autonomia comunitària de la gestió del territori.

least toxic. Without the naturalization of poison and the aestheticization of contamination, this regime of domination and destruction could not have worked.”

²³ Furthermore, this intrinsic relationship between territory and society is compromised, as other external factors intervene, such as corporations engaged in mining extractivism. We shift from the “other” as object/subject to the other as commodity; humanity has been reduced to its marketable value. The peripheral condition of these spaces serves as a blank check for extractive capitalism. This is why defending the right to the landscape necessarily means defending social justice.

The Price of Lithium: Extractivism, water, and resistance in Salinas Grandes and the Salar de Cauchari Olaroz

The landscape at stake in the salt flats located in the Argentine provinces of Salta and Jujuy ranges from physical transformation and soil contamination to limited access to water sources, the rupture of the bond between communities and territory, the loss of traditional ways of life, conflict, and economic dependence. The physical and ecological

transformation of the landscape includes aspects from visual alteration —the most visible being the evaporation ponds— to the opening of new roads and drillings. According to CONICET²⁴ reports, this leads to the loss of the original form of both the salt flats and the endorheic basins —valleys where rainwater accumulates without an outlet to the sea and with rapid evaporation, which gives rise to the salt flats. Soil contamination —the accumulation of residual salts— alters biodiversity and affects the fauna and flora living in the unique ecosystems of the Andean highlands.²⁵ Territorial dispossession, understood as the rupture of the bond between society and territory, begins with the purchase by transnational corporations of territories that were traditionally communal assets; the territories cease to belong to local communities and become the property of private companies. In some cases, in this process of land appropriation, it is said that the right to free and informed consent is violated. Traditionally, local people, although they have used some areas of salt flats for salt extraction for human and livestock consumption, these are much more environmentally sustainable economic activities. Traditional ways of life are also replaced because jobs in mining are more competitive; ultimately, community autonomy in territorial management is reduced.

La batalla per l'aigua, segons un estudi dels recursos hídrics i l'impacte per explotació minera de liti²⁴ de la Fundació Ambiental i Recursos Naturals, és una de les principals fonts de conflicte que tensiona el territori. A l'ús intensiu d'aigües subterrànies de les conques endorreiques se li atribueix la sequera. El Riu Tapiche a Catamarca, ha patit una sequera en els últims anys relacionada amb l'activitat extractiva del liti al Salar del Hombre Muerto, el que ha portat als territoris a tenir conflictes amb les empreses extractores.²⁵

Quan grans empreses extractores arriben a un territori, i l'economia local és substituïda per una indústria concreta, es genera dependència de la mineria del liti, substituint altres formes més sostenibles de guanyar-se la vida. Un altre dels problemes que pot causar això és l'alta exposició al risc que exposa les economies locals davant les fluctuacions del mercat de l'economia de mercat global; deixa les comunitats a la sort dels interessos de l'especulació. Aquestes qüestions generen tensions en el territori i qüestionen els models de "desenvolupament" hegemònics.²⁶ Els Salars de Cauchari Olaroz pertanyen a la regió geològica de la Puna i se situen al Departament de Susques, en la província de Jujuy, Argentina, a una altitud de 3.900 metres. És un dels casos més exemplificadors de l'expansió de l'extractivisme de liti en l'altiplà andí, a partir de mitjans de la dècada de 2000, quan la demanda de liti va augmentar com a mineral estratègic per a la "transició energètica". El 2009, el consorci Sales de Jujuy S.A., —format per l'australiana Orocobre Limited, la japonesa Toyota Tsusho Corporation i l'empresa estatal provincial JEMSE— va obtenir un acord per a començar a operar gràcies a la llicència del govern de Jujuy. El 2010, el projecte es va posar en marxa oficialment en el salar, però la producció industrial de carbonat de liti no va començar fins a l'any 2015. La primera expansió de la planta serà el 2024, amb l'objectiu de duplicar la capacitat cada any. L'extracció implica l'eliminació de salmorra sota el salar i el seu processament en grans estanys per a permetre que el sol evapore l'aigua. En només tretze anys d'explotació, la natura del desert de sal ha estat alterada, ja que la sal ara està encara menys distribuïda de manera uniforme al llarg del salar, i s'han eliminat vastes planes per a donar pas a les operacions mineres. L'avanç del projecte es va produir sense haver complert amb els procediments de consulta prèvia, lliure i informada que estableix el Conveni 169 de l'OIT sobre els drets dels pobles indígenes. Grups com FARN²⁷ i el Grup d'Estudis Geopolítics de Béns Comuns

The battle for water, according to a study on water resources and the impact of lithium mining²⁶ by the Environmental and Natural Resources Foundation, is one of the main sources of conflict straining the territory. The intensive use of groundwater from endorheic basins is blamed for the drought. The Tapiche River in Catamarca has suffered a drought in recent years related to lithium extraction activity in the Salar del Hombre Muerto, which has led to conflicts between the territories and the extracting companies.²⁷

When large extractive companies arrive in a territory, and the local economy is replaced by a single industry, dependence on lithium mining is created, replacing other more sustainable ways of making a living. Another problem this can cause is the high exposure to risk that subjects local economies to the fluctuations of the global market economy; it leaves communities at the mercy of speculative interests. These issues generate tensions in the territory and challenge hegemonic "development" models.²⁸ The Cauchari Olaroz Salt Flats belong to the geological region of the Puna and are located in the Department of Susques,

in the province of Jujuy, Argentina, at an altitude of 3,900 meters. It is one of the most exemplary cases of the expansion of lithium extractivism in the Andean highlands, starting from the mid-2000s, when the demand for lithium increased as a strategic mineral for the "energy transition". In 2009, the consortium Sales de Jujuy S.A. —formed by the Australian Orocobre Limited, the Japanese Toyota Tsusho Corporation, and the provincial state-owned company JEMSE— obtained an agreement to begin operations thanks to a license from the government of Jujuy. In 2010, the project was officially launched in the salt flat, but industrial production of lithium carbonate did not begin until 2015. The first expansion of the plant will be in 2024, with the goal of doubling capacity each year. The extraction involves the removal of brine from beneath the salt flat and its processing in large ponds to allow the sun to evaporate the water. In just thirteen years of exploitation, the nature of the salt desert has been altered, as the salt is now even less uniformly distributed across the salt flat, and vast plains have been removed to make way for mining operations. The project's advancement occurred without complying with the prior, free, and

han estudiat sobre la baixa participació comunitària en els processos de presa de decisions, la manca d'informació sobre els possibles impactes negatius. Aquest informe es documenten entrevistes a persones de les comunitats afectades per projectes de liti, on el 85 % va afirmar no haver estat consultat, i s'evidencia la violació al dret a la consulta prèvia i informada, demostrant pràctiques extractives sense transparència ni participació comunitària efectiva.

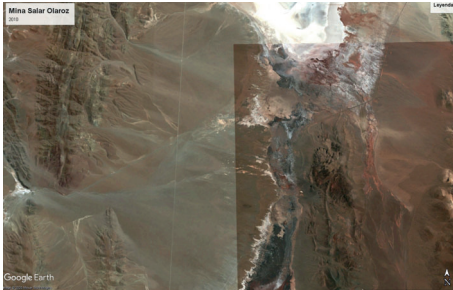

Figura 6. Salar de Cauchari Olaroz abans de la implantació de les plantes extractives en 2010

Figure 6. Cauchari Olaroz Salt Flat before the implementation of extractive plants in 2010

Figura 7. Implantació de les empreses extractores de liti al Salar de Cauchari Olaroz en 2016

Figure 7. Implementation of lithium extraction companies in the Cauchari Olaroz Salt Flat in 2016

Figura 8. Expansió de les empreses extractores de liti al Salar de Cauchari Olaroz en 2023

Figure 8. Expansion of lithium extraction companies in the Cauchari Olaroz Salt Flat in 2023

informed consultation procedures established by ILO Convention 169 on the rights of indigenous peoples. Groups like FARN²⁹ and the Geopolitical Studies Group on Commons have studied the low community participation in decision-making processes and the lack of information about potential negative impacts.

This report documents interviews with people from communities affected by lithium projects, where 85% stated they had not been consulted, evidencing the violation of the right to prior and informed consultation and demonstrating extractive practices without transparency or effective community participation.

A diferència d'Olaroz, on la mineria s'ha consolidat, en les Salinas Grandes Grans i la Llacuna de Guayatayoc, entre les províncies de Jujuy i Salta, les comunitats locals han estat en una constant resistència des de 2011 per a evitar que les empreses mineres porten a terme projectes d'exploració i desenvolupament per a la producció de liti.²⁸ Les comunitats de Salinas Grandes van rebutjar des del primer moment les activitats extractives, com les licitacions de terres i els d'Avaluació d'Impacte Ambiental, consideren una amenaça directa per a la continuïtat de la vida. Érica Cañari —presidenta de la Comunidad Pozo Colorado— va dir “No faran això ací perquè estem organitzats”.²⁹ Nombrosos activistes han ajudat a guiar la defensa del seu territori fomentant iniciatives de turisme comunitari i altres formes d'economia que poden ser sostenibles.

Segons Melisa Argento, investigadora, “el que està succeint en aquests territoris no és realment mineria de liti sinó mineria d'aigua”, involucrant el consum de recursos hídrics de conques endorreiques fràgils, afectant vega, aiguamolls altoandins i sistemes hídrics clau per a la ramaderia i l'agricultura familiar. La resistència en Salinas Grandes no va néixer ahir, diu Argento, durant més d'una dècada les comunitats han creuat fronteres per a rebutjar l'expansió de la frontera extractiva. De fet, van rebutjar ofertes similars el 2011, 2019, i més recentment, la concessió d'11.000 hectàrees a capital privat, una mesura que va acompanyar la controvertida reforma constitucional del govern provincial del 2023. A diferència del que les històries de transició energètica podrien explicar-nos, les comunitats denuncien que el liti extret d'aquest lloc s'exporta al món sense agregar valor local, i tot el que queda en la seua terra és pèrdua d'aigua, destrucció dels salars i descomposició social. El model extractiu no es veu com un model de desenvolupament, sinó com un d'espoli ambiental, hidràulic i territorial.

Figura 9. Cartell a Salinas Grandes en defensa de l'aigua i la vida, i en rebuig a les empreses extractives

Figure 9. Billboard in Salinas Grandes in defense of water and life, and in rejection of extractive companies

Unlike Olaroz, where mining has become consolidated, in the Salinas Grandes and Laguna de Guayatayoc, between the provinces of Jujuy and Salta, local communities have been in constant resistance since 2011 to prevent mining companies from carrying out exploration and development projects for lithium production.³⁰ The communities of Salinas Grandes rejected extractive activities from the very beginning, such as land tenders and Environmental Impact Assessments, considering them a direct threat to the continuity of life. Érica Cañari—president of the Pozo Colorado Community—said, “They are not going to do that here because we are organized.”³¹ Numerous activists have helped guiding the defense of their territory by promoting community tourism initiatives and other forms of economy that can be sustainable.

mining but water mining,” involving the consumption of water resources from fragile endorheic basins, affecting wetlands, high Andean wetlands, and water systems key to livestock and family farming. The resistance in Salinas Grandes was not born yesterday, Argento says; for over a decade, communities have crossed borders to reject the expansion of the extractive frontier. In fact, they rejected similar offers in 2011, 2019, and more recently, the concession of 11,000 hectares to private capital, a measure that accompanied the controversial constitutional reform of the provincial government in 2023. Unlike what energy transition stories might tell us, the communities denounce that the lithium extracted from this place is exported to the world without adding local value, and all that remains on their land is water loss, destruction of the salt flats, and social decay. The extractive model is not seen as a development model, but as one of environmental, hydraulic, and territorial dispossession.

According to researcher Melisa Argento, “what is happening in these territories is not really lithium

Reparar, resistir, reimaginar: El decreixement com horitzó poscapitalista

Dins d'aquesta voràgine de problemàtiques socioambientals que ha generat l'extractivisme canibal al Sud global, també han sorgit múltiples propostes esperançadores que enfronten no sols els efectes materials d'aquest model, sinó que qüestionen la seua lògica mateixa. Entre elles, el decreixement es presenta com una alternativa radical que interpel·la el mite del desenvolupament il·limitat, especialment en exemples com el cas del liti, on es tensionen les promeses de transició ecològica amb les realitats d'espòli territorial. Aquesta proposta ataca les bases mateixes de l'anomenat creixement sostenible, presentat com alternativa al capitalisme fòssil, posant de relleu la seua inviabilitat en un context on el propi creixement constitueix el germen de la crisi ecològica i social que es pretén resoldre. El decreixement no advoca per un retrocés arbitrari, sinó per una reorganització profunda de les prioritats econòmiques i socials, en la qual la vida, la cura i els límits planetaris estiguen a centre. Aquesta proposta "es basa fonamentalment en la bioeconomia i en l'economia ecològica, que subratllen que els límits biofísics al creixement, en forma de disponibilitat de recursos o capacitat d'absorció de residus, són vinculants".³⁰ Des dels seus orígens, el decreixement s'ha configurat com una proposta contrahegemònica que interpel·la de forma integral les relacions de l'ésser humà amb el seu entorn i amb si mateix. Parteix del reconeixement de la creixent correlació entre el creixement econòmic i el deteriorament biofísic del planeta. Davant de les perspectives que sostenen la possibilitat de desvincular ambdós fenòmens —i que, per tant, legitimen la noció d'un "creixement sostenible"—, el decreixement proposa una reorientació profunda de l'economia, centrada en la satisfacció de necessitats socials i en la democratització dels processos productius. Aquesta perspectiva implica desvincular l'economia de l'imperatiu del creixement pel creixement, obrint pas a formes de producció determinades col·lectivament i ajustades a criteris de suficiència i equitat.

Un dels pilars fonamentals del decreixement és la justícia climàtica. L'ecologista Jason Hickel, en el seu article "Quantifying national responsibility for climate breakdown: an equality-based attribution approach for carbon dioxide emissions in excess of the planetary boundary" exposa com el Nord Global és el principal responsable de les emissions que excedeixen el límit planetari, específicament del 92% d'aquestes emissions.³¹ És per

Repair, resist, reimagine: Degrowth as a post-capitalist horizon

Within this vortex of socio-environmental problems generated by cannibalistic extractivism in the Global South, numerous hopeful proposals have also emerged that confront not only the material effects of this model but also question its very logic. Among them, degrowth stands out as a radical alternative that challenges the myth of unlimited development, particularly in examples like the lithium case, where the promises of ecological transition clash with the realities of territorial dispossession. This proposal attacks the very foundations of so-called sustainable growth, presented as an alternative to fossil capitalism, highlighting its unviability in a context where growth itself constitutes the root of the ecological and social crisis it claims to solve. Degrowth does not advocate for an arbitrary retreat but for a profound reorganization of economic and social priorities, where life, care, and planetary limits are at the center. This proposal "is fundamentally based on bioeconomics and ecological economics, which emphasize that the biophysical limits to growth, in the form of resource availability or waste absorption

capacity, are binding."³² From its origins, degrowth has been shaped as a counter-hegemonic proposal that comprehensively challenges human relationships with their environment and with themselves. It starts with the recognition of the growing correlation between economic growth and the biophysical deterioration of the planet. In contrast to perspectives that uphold the possibility of decoupling these two phenomena —and thus legitimizing the notion of "sustainable growth"— degrowth proposes a profound reorientation of the economy, focused on satisfying social needs and the democratization of productive processes. This perspective involves disengaging the economy from the imperative of growth for growth's sake, paving the way for forms of production determined collectively and adjusted to criteria of sufficiency and equity.

One of the fundamental pillars of degrowth is climate justice. Environmentalist Jason Hickel, in his article "Quantifying national responsibility for climate breakdown: an equality-based attribution approach for carbon dioxide emissions in excess of the planetary boundary," reveals how the Global North is the main responsible for emissions exceeding the planetary boundary, specifically 92% of these

això que a l'hora de parlar de decreixement, és necessari tenir present aquesta dicotomia nord-sud, atès que les xifres evidencien que els països del Nord Global (Estats Units, Europa, el Japó, el Canadà...) són els principals responsables de la crisi climàtica. Aquesta distribució asimètrica dels costos ambientals permet que el Nord Global es beneficiï de les dinàmiques extractivistes mentre trasllada els seus impactes negatius al Sud Global. És per això que la responsabilitat de decreïxer és majoritàriament del Nord, evitant així les dinàmiques imperialistes que no permeten la vida en el Sud. La injustícia climàtica és la condició de possibilitat del creixement econòmic. Es tracta d'una desigualtat històrica que es manifesta de diferents maneres segons el recurs que estructura el model productiu en cada context. El liti és un dels minerals estratègics que determinaran el model de producció sostenible a causa del seu ampli ús en la indústria de les energies renovables. "Les dinàmiques històriques del capitalisme global que van fer ric al Nord global també han posat als països del Sud global en camins que els han tancat en un imperatiu de creixement perpetu."³² És per això que, tot i que el decreixement es refereix principalment a països del Nord Global —atès que són aquests els que han de decreïxer— la reparació d'aquestes injustícies climàtiques de destrucció del paisatge, pobles i formes d'habitar el món del Sud Global són fonamentals per al decreixement. La justícia climàtica engloba tant la reparació de les injustícies ecològiques històriques en forma d'apropiació desproporcionada dels recursos, com la desigual distribució de l'impacte climàtic, obligant al Nord global a decreïxer.

Una de les accions concretes que s'estan duent a terme per a combatre aquestes dinàmiques extractivistes a Amèrica Llatina és el Pacte Ecosocial i Intercultural del Sud. Aquest és un horitzó de transformació fundat per un conjunt d'activistes el 2020 que busca "contrarestar, amb propostes i accions concretes, les dinàmiques de reacomodament capitalista, concentració de riqueses, espoli, violències i destrucció d'ecosistemes en curs i la vida al planeta".³³ L'objectiu d'aquest pacte és proposar alternatives a les formes hegemòniques mitjançant les quals el capitalisme s'aprofita dels països del Sud Global. Busca sistematitzar diverses propostes, experiències i estratègies de moviments i organitzacions, amb la finalitat d'articular-se davant d'un enemic comú. Els quatre eixos principals que comporten el conjunt de les propostes són: eix territorial i local —propos-

emissions.³³ This is why, when discussing degrowth, it is necessary to keep this North-South dichotomy in mind, since the numbers show that Global North countries (United States, Europe, Japan, Canada...) are the main responsible for the climate crisis. This asymmetric distribution of environmental costs allows the Global North to benefit from extractivist dynamics while transferring its negative impacts to the Global South. This is why the responsibility to degrow lies mostly with the North, thus avoiding the imperialist dynamics that prevent life in the South. Climate injustice is the condition of possibility for economic growth. It is a historical inequality that manifests in different ways depending on the resource structuring the productive model in each context. Lithium is one of the strategic minerals that will determine the sustainable production model due to its extensive use in the renewable energy industry. "The historical dynamics of global capitalism that made the Global North rich have also placed Global South countries on paths that have locked them into an imperative of perpetual growth."³⁴ This is why, although degrowth primarily refers to Global North countries —since they are the ones that need to degrow—the repair of these climate injustices involving the destruction

of landscapes, peoples, and ways of inhabiting the world in the Global South is fundamental to degrowth. Climate justice encompasses both the repair of historical ecological injustices in the form of disproportionate resource appropriation and the unequal distribution of climate impact, forcing the Global North to degrow.

One of the concrete actions being taken to combat these extractivist dynamics in Latin America is the Ecosocial and Intercultural Pact of the South. This is a horizon of transformation founded by a group of activists in 2020 that seeks to "counteract, with concrete proposals and actions, the dynamics of capitalist restructuring, wealth concentration, dispossession, violence, and ongoing destruction of ecosystems and life on the planet."³⁵ The objective of this pact is to propose alternatives to the hegemonic forms through which capitalism takes advantage of Global South countries. It seeks to systematize diverse proposals, experiences, and strategies from movements and organizations to articulate a common front against a shared enemy. The four main axes comprising the set of proposals are: the territorial and local axis —proposals focused

tes centrades en la reconstrucció i autogovern de les regions i territoris— eix nacional i subnacional —se centra en polítiques públiques nacionals i internacionals— eix Regional o Abya Yala —se centra en polítiques regionals d'independència respecte al neoliberalisme— i eix geopolític —se centra en propostes internacionals que van des de la lluita contra les guerres fins a la desactivació del colonialisme verd hegemònic. Algunes de les propostes concretes són l'anul·lació dels deutes eterns, l'autodeterminació dels pobles, la renda bàsica universal o la transformació tributària solidària.

Conclusions. Habitar el paisatge com acte polític: Cures, decreixement i resistències territorials

L'anàlisi del paisatge com a territori viu i com a camp de disputa simbòlica i material ens ha permès comprendre que les transformacions socioambientals no poden abordar-se únicament des d'una lògica tècnica o normativa. La defensa del paisatge implica una defensa activa de la vida, de les memòries compartides i dels futurs possibles no subordinats al capital. Resistir, en aquest sentit, no és simplement oposar-se: és també imaginar, reconstruir i habitar d'altres maneres. És sembrar vincles on el mercat imposa fragmentació; és afirmar allò comú allà on altres veuen només recursos. Davant l'expansió del capitalisme verd, que reconfigura l'extractivisme amb un nou llenguatge tecnocràtic i suposadament sostenible, es fa urgent pensar en termes de decreixement planificat. Aquesta transformació no es limita al pla ecològic: exigeix un qüestionament estructural del model de desenvolupament dominant i de les seues arrels colonials. La reducció del consum d'energia i materials no pot recaure, una vegada més, sobre els territoris històricament saquejats, sinó que ha de ser assumida pel Nord global com una responsabilitat política i ecològica, acompanyada de processos de redistribució i reparació. En aquest escenari, el paisatge es converteix en arxiu viu en l'horitzó. Arxiu, perquè guarda les empremtes d'una història marcada per la violència extractiva, pels silencis imposats, per la negació d'altres formes de vida. Horitzó, perquè des d'ell emergeixen formes de resistència que reimaginem el món: comunitats que s'organitzen, que defensen

on the reconstruction and self-governance of regions and territories; the national and subnational axis —focusing on national and international public policies; the Regional or Abya Yala axis —focusing on regional policies for independence from neoliberalism; and the geopolitical axis —focusing on international proposals ranging from the fight against wars to the deactivation of hegemonic green colonialism. Some of the concrete proposals include the cancellation of eternal debts, self-determination of peoples, universal basic income, or solidary tax transformation.

Conclusions. Inhabiting the landscape as a political act: Care, degrowth, and territorial resistance

The analysis of the landscape as a living territory and as a field of symbolic and material dispute has allowed us to understand that socio-environmental transformations cannot be addressed solely through technical or normative logic. Defending the landscape implies an active defense of life, of shared memories, and of possible futures not subordinated

to capital. To resist, in this sense, is not simply to oppose: it is also to imagine, reconstruct, and inhabit in other ways. It is to sow bonds where the market imposes fragmentation; it is to affirm the commons where others see only resources. Faced with the expansion of green capitalism, which reconfigures extractivism with a new technocratic and supposedly sustainable language, it becomes urgent to think in terms of planned degrowth. This transformation is not limited to the ecological plane: it demands a structural questioning of the dominant development model and its colonial roots. The reduction of energy and material consumption cannot fall, once again, upon historically plundered territories, but must be assumed by the Global North as a political and ecological responsibility, accompanied by processes of redistribution and reparation. In this scenario, the landscape becomes a living archive on the horizon. An archive, because it preserves the traces of a history marked by extractive violence, by imposed silences, by the denial of other forms of life. A horizon, because from it emerge forms of resistance that reimagine the world: communities that organize, that defend water, that recover the bond with the territory, that reject the logic of the

l'aigua, que recuperen el vincle amb el territori, que rebutgen la lògica de la mercaderia. Són pràctiques que, encara que sovint invisibilitzades, construeixen alternatives tangibles, cartografies de futur teixides des dels marges. Aquestes bones pràctiques no són simples casos aïllats: són expressions concretes d'una política de l'habitar. Una política que situa en el centre les cures —de l'entorn, de les relacions, dels sabers— com a eix articulador de la sostenibilitat real. Cuidar, en aquest marc, es converteix en una forma radical de resistència. No es tracta d'una ètica individualitzada, sinó d'una aposta col·lectiva per sostenir la vida en condicions dignes, contra la lògica del sacrifici i l'obsolescència. Des d'una didàctica postcolonial, aquest treball no ha pretès parlar pels pobles que resisteixen l'espoli, sinó visibilitzar les seues lluites i qüestionar la complicitat estructural en la qual ens trobem inserits qui habitem el Nord global. Es tracta de generar un espai on puguem amplificar-se les veus del Sud, dels moviments territorials, de les aliances que denuncien la falsa universalitat del model de desenvolupament i que proposen altres formes de relació entre societat i natura. En última instància, construir el paisatge és construir comunitat. No hi ha transformació ecosocial sense una reapropiació col·lectiva dels territoris, sense una reconfiguració de les formes de producció i reproducció de la vida. Europa, en particular, haurà de transitar cap a formes d'autosuficiència que no impliquen nous cicles de dependència i saqueig. I aquesta transició no serà només tècnica o institucional: serà política, cultural i afectiva. Perquè el paisatge no es posseeix ni es gestiona des de fora; el paisatge s'habita, es cuida i es defensa.

Notes

- ¹ Eduardo Galeano, *Las venas abiertas de América Latina* (Mèxic D.F.: Siglo XXI Editores, 1971), 16.
- ² Ahmed K. Ali, "The Fertility of Urban Ruins: Obsolete Industrial Cities as Ecosystem Holders to Activate Circular Economy," *ANUARI d'Arquitectura i Societat*, no. 4 (Novembre 2024): 55, <https://doi.org/10.4995/anuari.2024.22120>.
- ³ Gustavo Esteva i Bárbara Calandra, *Colonialismo verde: Naturaleza y poder al servicio del capital* (Buenos Aires: Editorial Tinta Limón, 2022).

commodity. These are practices that, although often invisibilized, build tangible alternatives, cartographies of the future woven from the margins. These good practices are not merely isolated cases: they are concrete expressions of inhabiting politics. A politics that places care —of the environment, of relationships, of knowledge— at the center as the articulating axis of real sustainability. Caring, in this framework, becomes a radical form of resistance. It is not about an individualized ethic, but a collective commitment to sustain life under dignified conditions, against the logic of sacrifice and obsolescence. From a postcolonial pedagogy, this work has not sought to speak for the people resisting plunder, but to make their struggles visible and question the structural complicity in which we in the Global North are embedded. It is about generating a space where the voices of the South, of territorial movements, and of alliances that denounce the false universality of the development model and propose other forms of relationship between society and nature can be amplified. Ultimately, building the landscape is building community. There is no ecosocial transformation without a collective reappropriation of the territories, without a reconfiguration of

the forms of production and reproduction of life. Particularly Europe must transition towards forms of self-sufficiency that do not imply new cycles of dependence and plunder. And this transition will not be merely technical or institutional: it will be political, cultural, and affective. Because the landscape is not owned or managed from the outside; the landscape is inhabited, cared for, and defended.

Footnotes

- ¹ Eduardo Galeano, *Las venas abiertas de América Latina* (Mèxic D.F.: Siglo XXI Editores, 1971), 16.
- ² Ahmed K. Ali, "The Fertility of Urban Ruins: Obsolete Industrial Cities as Ecosystem Holders to Activate Circular Economy," *ANUARI d'Arquitectura i Societat*, no. 4 (November 2024): 55, <https://doi.org/10.4995/anuari.2024.22120>.
- ³ Gustavo Esteva and Bárbara Calandra, *Colonialismo verde: Naturaleza y poder al servicio del capital* (Buenos Aires: Editorial Tinta Limón, 2022).
- ⁴ Nancy Fraser, *Capitalismo canibal: Cómo nuestro sistema devora la democracia, el cuidado y el planeta (y qué podemos hacer al respecto)* (Madrid: Editorial Lengua de Trapo, 2023).

- 4 Nancy Fraser, *Capitalismo caníbal: Cómo nuestro sistema devora la democracia, el cuidado y el planeta (y qué podemos hacer al respecto)* (Madrid: Editorial Lengua de Trapo, 2023).
 - 5 Surco Informativo, "Entrevistamos a Juan Pablo Gutiérrez | Sobrevivir al descalabro" (video de YouTube, 14 de març de 2024), <https://www.youtube.com/watch?v=7u-6Z0diWeA>.
 - 6 Marcel·li Rosaleny-Gamón and Ivan Cabrera-i-Fausto, "Vernacular Architecture Facing a Degrowth Scenario," in *Relevance of Doctoral Research in Architecture* (Cambridge, UK: archiDOCT & Anglia Ruskin University, 2024).
 - 7 Maristella Svampa i Enrique Viale, *El colapso ecológico ya llegó: una brújula para salir del (mal)desarrollo* (Buenos Aires: Siglo XXI Editores, 2020), 296.
 - 8 Paul B. Preciado, *Dysphoria Mundi* (Barcelona: Anagrama, 2022).
 - 9 Hernán Machado Aráoz, *Potosí, el origen: Genealogía de la minería contemporánea* (Buenos Aires: Editorial El Colectivo, 2015).
 - 10 Grupo Intergubernamental de Expertos sobre el Cambio Climático.
 - 11 El Informe Especial del IPCC sobre Cambio Climático y la Tierra, ¿Qué significa para América Latina?
 - 12 M. E. Cichello, *Zonas de sacrificio: Impactos de la industria hidrocarbúrfica en Salta y Norpatagonia* (Observatorio Petrolero Sur, 2020), https://viejo.unter.org.ar/imagenes/Cichello_2020.pdf, consultat el maig de 2025.
 - 13 David Harvey, *El nuevo imperialismo*, trad. Tomás Amado (Madrid: Akal, 2004), treball original publicat en 2003.
 - 14 Steve Lerner, *Sacrifice Zones: The Front Lines of Toxic Chemical Exposure in the United States* (MIT Press, 2010), <https://doi.org/10.7551/mitpress/9780262289580.001.0001>, consultat el juny de 2025.
 - 15 Adriana Yadira Castillo, Jorgue Hernán Suárez, i Julio Mosquera, "Naturaleza y sociedad: relaciones y tendencias desde un enfoque eurocéntrico," *Luna Azul* 44, no. 1 (2017): <https://www.redalyc.org/journal/3217/321750362021/html/>, consultat l'abril de 2025.
 - 16 Richard Michael Auty, *Sustaining Development in Mineral Economies: The Resource Curse Thesis* (Routledge, 2002).
 - 17 Comisión Europea, "El Pacto Verde Europeo: Hacia una Europa climáticamente neutra (COM(2019)640 final)," (2019), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/?uri=COM%3A2019%3A640%3AFIN>, consultat el maig de 2025.
 - 18 Joan Nogué, ed., *La construcción social del paisaje* (Madrid: Biblioteca Nueva, 2007).
 - 19 Maurice Merleau-Ponty, *Fenomenología de la percepción*, 2ª ed. (Barcelona: Ediciones Península, 2000), [94].
 - 20 Fernando González Bernáldez, *Ecología y paisaje* (Madrid: Editorial CSIC, 2022), [22-24].
 - 21 Susana Lobo, "What Coast: Resort or Resource?," *ANUARI d'Arquitectura i Societat*, no. 3 (Novembre 2023): 218, <https://doi.org/10.4995/anuari.2023.20118>.
-
- 5 Surco Informativo, "Entrevistamos a Juan Pablo Gutiérrez | Sobrevivir al descalabro" (YouTube video, March 14, 2024), <https://www.youtube.com/watch?v=7u-6Z0diWeA>.
 - 6 Marcel·li Rosaleny-Gamón and Ivan Cabrera-i-Fausto, "Vernacular Architecture Facing a Degrowth Scenario," in *Relevance of Doctoral Research in Architecture* (Cambridge, UK: archiDOCT & Anglia Ruskin University, 2024).
 - 7 Maristella Svampa and Enrique Viale, *El colapso ecológico ya llegó: una brújula para salir del (mal)desarrollo* (Buenos Aires: Siglo XXI Editores, 2020), 296.
 - 8 Paul B. Preciado, *Dysphoria Mundi* (Barcelona: Anagrama, 2022).
 - 9 Hernán Machado Aráoz, *Potosí, el origen: Genealogía de la minería contemporánea* (Buenos Aires: Editorial El Colectivo, 2015).
 - 10 Grupo Intergubernamental de Expertos sobre el Cambio Climático.
 - 11 El Informe Especial del IPCC sobre Cambio Climático y la Tierra, ¿Qué significa para América Latina?
 - 12 M. E. Cichello, *Zonas de sacrificio: Impactos de la industria hidrocarbúrfica en Salta y Norpatagonia* (Observatorio Petrolero Sur, 2020), https://viejo.unter.org.ar/imagenes/Cichello_2020.pdf, consultat in May 2025.
 - 13 David Harvey, *El nuevo imperialismo*, trad. Tomás Amado (Madrid: Akal, 2004), original work published in 2003.
 - 14 Steve Lerner, *Sacrifice Zones: The Front Lines of Toxic Chemical Exposure in the United States* (MIT Press, 2010), <https://doi.org/10.7551/mitpress/9780262289580.001.0001>, consulted in June 2025.
 - 15 Adriana Yadira Castillo, Jorgue Hernán Suárez, and Julio Mosquera, "Naturaleza y sociedad: relaciones y tendencias desde un enfoque eurocéntrico," *Luna Azul* 44, no. 1 (2017): <https://www.redalyc.org/journal/3217/321750362021/html/>, consulted on April 2025.
 - 16 Richard Michael Auty, *Sustaining Development in Mineral Economies: The Resource Curse Thesis* (Routledge, 2002).
 - 17 Comisión Europea, "El Pacto Verde Europeo: Hacia una Europa climáticamente neutra (COM(2019)640 final)," (2019), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/?uri=COM%3A2019%3A640%3AFIN>, consulted in May 2025.
 - 18 Joan Nogué, ed., *La construcción social del paisaje* (Madrid: Biblioteca Nueva, 2007).
 - 19 Joan Nogué, *El retorno del paisaje* (Barcelona: Ediciones Universitat de Barcelona, 2007).
 - 20 Maurice Merleau-Ponty, *Fenomenología de la percepción*, 2ª ed. (Barcelona: Ediciones Península, 2000), [94].
 - 21 Fernando González Bernáldez, *Ecología y paisaje* (Madrid: Editorial CSIC, 2022), [22-24].
 - 22 Susana Lobo, "What Coast: Resort or Resource?," *ANUARI d'Arquitectura i Societat*, no. 3 (November 2023): 218, <https://doi.org/10.4995/anuari.2023.20118>.

- ²² Paul B. Preciado, *Dysphoria Mundi* (Barcelona: Anagrama, 2022), [45].
- ²³ Rodrigo López Steinmetz, "Impactos ambientales de la minería del litio en los salares del norte argentino: del agua al paisaje," en *Ambientes en disputa: extractivismo, ciencia y controversias socioambientales*, ed. Brenda Canelo y Gabriela Merlinsky (Ciudad Autónoma de Buenos Aires: CLACSO, 2023), https://ri.conicet.gov.ar/bitstream/handle/11336/235163/CONICET_Digital_Nro.8b24098e-d088-4b5f-a4bd-693f7a315cf7_C.pdf?sequence=8&isAllowed=y.
- ²⁴ Fundación Ambiente y Recursos Naturales (FARN), Estudio de los recursos hídricos y el impacto por explotación minera de litio en las provincias de Jujuy y Salta (Buenos Aires: FARN, 2020), https://farn.org.ar/wp-content/uploads/2020/06/FARN-Estudio-de-los-recursos-hi%C3%A9dricos-y-el-impacto-por-explotacio%C3%A9n-minera-de-litio_compressed.pdf.
- ²⁵ El País. "Una comunidad argentina frena a las mineras que explotaban litio después de que se secase un río." 21 de marzo de 2024. <https://elpais.com/america-futura/2024-03-21/una-comunidad-argentina-frena-a-las-mineras-que-explotaban-litio-despues-de-que-se-secara-un-rio.html>.
- ²⁶ Svampa, Maristella, y Enrique Viale. *El colapso ecológico ya llegó: Una brújula para salir del (mal) desarrollo*. Buenos Aires: Siglo XXI, 2020.
- ²⁷ FARN, *Estudio de los recursos hídricos*, consultat el març de 2025
- ²⁸ Sofía Maresca, "Salar de Olaroz: donde hubo sal, sequía queda," Agencia Tierra Viva, 4 de julio de 2023, <https://agenciaterraviva.com.ar/salar-de-olaroz-donde-hubo-sal-sequia-queda/>, consultat el maig de 2025.
- ²⁹ Pressenza, "Maloneras II: Érika Cañari, "Para que no se apague nuestro fuego," 10 de noviembre de 2023, <https://www.pressenza.com/es/2023/11/maloneras-ii-erika-canari-para-que-no-se-apague-nuestro-fuego/>, consultat el març de 2025.
- ³⁰ Miriam Lang, Breno Bringel y Mary Ann Manahan, *La gran bifurcación ecológica: entre el Green New Deal y el decrecimiento* (Barcelona: Editorial Icaria, 2023).
- ³¹ Jason Hickel, "Quantifying National Responsibility for Climate Breakdown: An Equality-Based Attribution Approach for Carbon Dioxide Emissions in Excess of the Planetary Boundary," *The Lancet Planetary Health* 4, no. 9 (2020): [https://doi.org/10.1016/S2542-5196\(20\)30196-0](https://doi.org/10.1016/S2542-5196(20)30196-0), consultat l'abril de 2025.
- ³² Lang, Bringel y Manahan, *La gran bifurcación ecológica*.
- ³³ Pacto Ecosocial e Intercultural del Sur, "Ejes," consultat l'abril de 2025.

Referències de les imatges

Figura 1. Composició dels recursos de liti a nivell mundial. Font: *Elaboració pròpia a partir de: Secretaría de Minería. (2021). Gráfico 15: Composición de los recursos a nivel mundial. En Informe Litio (p. 22).*

- ²² Paul B. Preciado, *Dysphoria Mundi* (Barcelona: Anagrama, 2022), [45].
- ²³ Consejo Nacional de Investigaciones Científicas y Técnicas.
- ²⁴ Rodrigo López Steinmetz, "Impactos ambientales de la minería del litio en los salares del norte argentino: del agua al paisaje," in *Ambientes en disputa: extractivismo, ciencia y controversias socioambientales*, ed. Brenda Canelo y Gabriela Merlinsky (Ciudad Autónoma de Buenos Aires: CLACSO, 2023), https://ri.conicet.gov.ar/bitstream/handle/11336/235163/CONICET_Digital_Nro.8b24098e-d088-4b5f-a4bd-693f7a315cf7_C.pdf?sequence=8&isAllowed=y.
- ²⁵ Fundación Ambiente y Recursos Naturales (FARN), Estudio de los recursos hídricos y el impacto por explotación minera de litio en las provincias de Jujuy y Salta (Buenos Aires: FARN, 2020), https://farn.org.ar/wp-content/uploads/2020/06/FARN-Estudio-de-los-recursos-hi%C3%A9dricos-y-el-impacto-por-explotacio%C3%A9n-minera-de-litio_compressed.pdf.
- ²⁶ El País. "Una comunidad argentina frena a las mineras que explotaban litio después de que se secase un río." March 21, 2024. <https://elpais.com/america-futura/2024-03-21/una-comunidad-argentina-frena-a-las-mineras-que-explotaban-litio-despues-de-que-se-secara-un-rio.html>.
- ²⁷ Svampa, Maristella, y Enrique Viale. *El colapso ecológico ya llegó: Una brújula para salir del (mal) desarrollo*. Buenos Aires: Siglo XXI, 2020.
- ²⁸ FARN, *Estudio de los recursos hídricos*, consulted in March 2025.
- ²⁹ Sofía Maresca, "Salar de Olaroz: donde hubo sal, sequía queda," Agencia Tierra Viva, 4 de julio de 2023, <https://agenciaterraviva.com.ar/salar-de-olaroz-donde-hubo-sal-sequia-queda/>, consulted in 2025.
- ³⁰ Pressenza, "Maloneras II: Érika Cañari, "Para que no se apague nuestro fuego," 10 de noviembre de 2023, <https://www.pressenza.com/es/2023/11/maloneras-ii-erika-canari-para-que-no-se-apague-nuestro-fuego/>, consulted in March 2025.
- ³¹ Miriam Lang, Breno Bringel and Mary Ann Manahan, *La gran bifurcación ecológica: entre el Green New Deal y el decrecimiento* (Barcelona: Editorial Icaria, 2023).
- ³² Jason Hickel, "Quantifying National Responsibility for Climate Breakdown: An Equality-Based Attribution Approach for Carbon Dioxide Emissions in Excess of the Planetary Boundary," *The Lancet Planetary Health* 4, no. 9 (2020): [https://doi.org/10.1016/S2542-5196\(20\)30196-0](https://doi.org/10.1016/S2542-5196(20)30196-0), consulted in April 2025.
- ³³ Lang, Bringel y Manahan, *La gran bifurcación ecológica*.
- ³⁴ Pacto Ecosocial e Intercultural del Sur, "Ejes," consulted in April 2025.

Image references

Figure 1. Composition of Global Lithium Resources. Source: Own elaboration based on: Secretaría de Minería. (2021). Gráfico 15:

Ministerio de Desarrollo Productivo. https://www.argentina.gob.ar/sites/default/files/informe_litio_2021_final.pdf. (Consultat el maig de 2025)

Figura 2. Reservas de litio a nivel mundial en 2024. Fuente: Secretaría de Minería. (2025, Junio). Gráfico 2: Principales países en exploración de litio 2024. En *Litio: Panorama global del mercado del litio y el potencial litífero de Argentina* (p. 8). https://www.argentina.gob.ar/sites/default/files/informe_litio_junio_2025.pdf. (Consultado en mayo de 2025)

Figura 3. Principales destinos de las exportaciones del litio en Argentina en 2024. Fuente: Elaboración propia a partir de: Secretaría de Minería. (2025). Gráfico 23: Principales destinos de exportación del litio. El *Litio en la Argentina: Situación, potencial y oportunidades* (p. 31). Ministerio de Economía. https://www.argentina.gob.ar/sites/default/files/informe_litio_junio_2025.pdf. (Consultado en mayo de 2025)

Figura 4. Demanda de litio según distintos usos en 2024-2025 (en toneladas métricas de carbonato de litio equivalente). Fuente: Elaboración propia a partir de: Secretaría de Minería. (2025). Gráfico 5: Demanda del litio según distintos usos 2024-2025. El *Litio en la Argentina: Situación, potencial y oportunidades* (p. 10). Ministerio de Economía. https://www.argentina.gob.ar/sites/default/files/informe_litio_junio_2025.pdf. (Consultado en mayo de 2025)

Figura 5. Ventas globales de vehículos eléctricos para pasajeros (PEV) por principales países 2017-2035 (en millones de unidades). Fuente: Elaboración propia a partir de: Secretaría de Minería. (2025). Gráfico 6: Ventas globales de vehículos eléctricos para pasajeros (PEV) por principales países 2017-2035. El *Litio en la Argentina: Situación, potencial y oportunidades* (p. 11). Ministerio de Economía. https://www.argentina.gob.ar/sites/default/files/informe_litio_junio_2025.pdf (Consultado en mayo de 2025)

Figura 6. Salar de Cauchari Olaroz antes de la implantación de las plantas extractivas en 2010. Fuente: Google. (2010). Imagen satelital del Salar de Olaroz, Argentina [Captura de pantalla]. Google Earth. Capturado en 2025, desde <https://earth.google.com/>

Figura 7. Implantación de las empresas extractoras de litio en el Salar de Cauchari Olaroz en 2016. Imagen satelital del Salar de Olaroz, Argentina [Captura de pantalla]. Google Earth. Capturado en 2025, desde <https://earth.google.com/>

Figura 8. Expansión de las empresas extractoras de litio en el Salar de Cauchari Olaroz en 2023. Fuente: Google. (2023). Imagen satelital del Salar de Olaroz, Argentina [Captura de pantalla]. Google Earth. Capturado en 2025, desde <https://earth.google.com/>

Composición de los recursos a nivel mundial. In *Informe Litio* (p. 22). Ministerio de Desarrollo Productivo. https://www.argentina.gob.ar/sites/default/files/informe_litio_2021_final.pdf (Consulted May 2025)

Figure 2. Global Lithium Reserves in 2024. Source: Secretaría de Minería. (2025, June). Gráfico 2: Principales países en exploración de litio 2024. In *Litio: Panorama global del mercado del litio y el potencial litífero de Argentina* (p. 8). https://www.argentina.gob.ar/sites/default/files/informe_litio_junio_2025.pdf (Consulted May 2025)

Figure 3. Main Destinations of Lithium Exports from Argentina in 2024. Source: Own elaboration based on: Secretaría de Minería. (2025). Gráfico 23: Principales destinos de exportación del litio. El *Litio en la Argentina: Situación, potencial y oportunidades* (p. 31). Ministerio de Economía. https://www.argentina.gob.ar/sites/default/files/informe_litio_junio_2025.pdf (Consulted May 2025)

Figure 4. Lithium Demand by Different Uses in 2024-2025 (in metric tons of lithium carbonate equivalent). Source: Own elaboration based on: Secretaría de Minería. (2025). Gráfico 5: Demanda del litio según distintos usos 2024-2025. El *Litio en la Argentina: Situación, potencial y oportunidades* (p. 10). Ministerio de Economía. https://www.argentina.gob.ar/sites/default/files/informe_litio_junio_2025.pdf (Consulted May 2025)

Figure 5. Global Sales of Passenger Electric Vehicles (PEV) by Main Countries 2017-2035 (in million units). Source: Own elaboration based on: Secretaría de Minería. (2025). Gráfico 6: Ventas globales de vehículos eléctricos para pasajeros (PEV) por principales países 2017-2035. El *Litio en la Argentina: Situación, potencial y oportunidades* (p. 11). Ministerio de Economía. https://www.argentina.gob.ar/sites/default/files/informe_litio_junio_2025.pdf (Consulted May 2025)

Figure 6. Cauchari Olaroz Salt Flat Before the Implementation of Extraction Plants in 2010. Source: Google. (2010). *Satellite image of the Salar de Olaroz, Argentina* [Screenshot]. Google Earth. Captured 2025, from <https://earth.google.com/>

Figure 7. Implementation of Lithium Extraction Companies in the Cauchari Olaroz Salt Flat in 2016. Source: Google. (2016). *Satellite image of the Salar de Olaroz, Argentina* [Screenshot]. Google Earth. Captured 2025, from <https://earth.google.com/>

Figure 8. Expansion of Lithium Extraction Companies in the Cauchari Olaroz Salt Flat in 2023. Source: Google. (2023). *Satellite image of the Salar de Olaroz, Argentina* [Screenshot]. Google Earth. Captured 2025, from <https://earth.google.com/>

Figura 9. Cartel en Salinas Grandes en defensa del agua y la vida, y en rechazo a las empresas extractivas. Autor@ (2025). *Cartel de protesta contra la explotación minera de litio en Salinas Grandes (Jujuy, Argentina)*. Elaboración propia.

Figure 9. Billboard in Salinas Grandes in Defense of Water and Life, and in Rejection of Extractive Companies. Source: Author (2025). *Protest sign against lithium mining exploitation in Salinas Grandes (Jujuy, Argentina)*. Own work.

Bibliografía

Bibliography

- Ali, Ahmed K. 2024. "The Fertility of Urban Ruins: Obsolete Industrial Cities as Eco-system Holders to Activate Circular Economy." *ANUARI d'Arquitectura i Societat*, no. 4 (November): 54–75. <https://doi.org/10.4995/anuari.2024.22120>.
- Auty, Richard Michael. *Sustaining Development in Mineral Economies: The Resource Curse Thesis*. Routledge, 2002.
- Castillo, Adriana Yadira, Jorgue Hernán Suárez, and Julio Mosquera. "Naturaleza y sociedad: relaciones y tendencias desde un enfoque eurocéntrico." *Luna Azul* 44, no. 1 (2017): 348-371. Consultado en abril de 2025. <https://www.redalyc.org/journal/3217/321750362021/html/>.
- Cichello, M. E. *Zonas de sacrificio: Impactos de la industria hidrocarburífera en Salta y Norpatagonia*. Observatorio Petrolero Sur, 2020. https://viejo.unter.org.ar/imagenes/Cichello_2020.pdf.
- Comisión Europea. "El Pacto Verde Europeo: Hacia una Europa climáticamente neutra (COM(2019)640 final)." 2019. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/?uri=COM%3A2019%3A640%3AFIN>.
- El País. "Una comunidad argentina frena a las mineras que explotaban litio después de que se secase un río." 21 de marzo de 2024. <https://elpais.com/america-futura/2024-03-21/una-comunidad-argentina-frena-a-las-mineras-que-explotaban-litio-despues-de-que-se-secara-un-rio.html>.
- Esteva, Gustavo, and Bárbara Calandra. *Colonialismo verde: Naturaleza y poder al servicio del capital*. Buenos Aires: Editorial Tinta Limón, 2022.
- Fraser, Nancy. *Capitalismo caníbal: Cómo nuestro sistema devora la democracia, el cuidado y el planeta (y qué podemos hacer al respecto)*. Madrid: Editorial Lengua de Trapo, 2023.
- Fundación Ambiente y Recursos Naturales (FARN). (2020). *Estudio de los recursos hídricos y el impacto por explotación minera de litio en las provincias de Jujuy y Salta*. Buenos Aires: FARN. https://farn.org.ar/wp-content/uploads/2020/06/FARN-Estudio-de-los-recursos-hi%CC%81dricos-y-el-impacto-por-explotacio%CC%81n-minera-de-litio_compressed.pdf (Consultado en marzo de 2025)
- Galeano, Eduardo. *Las venas abiertas de América Latina*. México D.F.: Siglo XXI Editores, 1971.
- González Bernáldez, Fernando. *Ecología y paisaje*. Madrid: Editorial CSIC, 2022.
- Harvey, David. *El nuevo imperialismo*. Traducido por Tomás Amado. Madrid: Akal, 2004. Trabajo original publicado en 2003.
- Hickel, Jason. "Quantifying National Responsibility for Climate Breakdown: An Equality-Based Attribution Approach for Carbon Dioxide Emissions in Excess of the Planetary Boundary." *The Lancet Planetary Health* 4, no. 9 (2020): e399-e404. [https://doi.org/10.1016/S2542-5196\(20\)30196-0](https://doi.org/10.1016/S2542-5196(20)30196-0).
- Lerner, Steve. *Sacrifice Zones: The Front Lines of Toxic Chemical Exposure in the United States*. MIT Press, 2010. <https://doi.org/10.7551/mitpress/9780262289580.001.0001>.
- Lang, Miriam, Breno Bringel y Mary Ann Manahan. *La gran bifurcación ecológica: entre*

el Green New Deal y el decrecimiento. Barcelona: Editorial Icaria, 2023.

- Lobo, Susana. 2023. "What Coast: Resort or Resource?" *ANUARI d'Arquitectura i Societat*, no. 3 (November): 218–33. <https://doi.org/10.4995/anuari.2023.20118>.
- López Steinmetz, Rodrigo. "Impactos ambientales de la minería del litio en los salares del norte argentino: del agua al paisaje." En *Ambientes en disputa: extractivismo, ciencia y controversias socioambientales*, editado por Brenda Canelo y Gabriela Merlinsky, 189-211. Ciudad Autónoma de Buenos Aires: CLACSO, 2023. https://ri.conicet.gov.ar/bitstream/handle/11336/235163/CONICET_Digital_Nro.8b24098e-d088-4b5f-a4bd-693f7a315cf7_C.pdf?sequence=8&isAllowed=y.
- Machado Aráoz, Hernán. *Potosí, el origen: Genealogía de la minería contemporánea*. Buenos Aires: Editorial El Colectivo, 2015.
- Maresca, Sofía. "Salar de Olaroz: donde hubo sal, sequía queda." Agencia Tierra Viva, 4 de julio de 2023. <https://agenciaterraviva.com.ar/salar-de-olaroz-donde-hubo-sal-se-sequia-queda/>.
- Merleau-Ponty, Maurice. *Fenomenología de la percepción*. 2ª ed. Barcelona: Ediciones Península, 2000.
- Nogué, Joan, ed. *La construcción social del paisaje*. Madrid: Biblioteca Nueva, 2007.
- Nogué, Joan. *El retorno del paisaje*. Barcelona: Ediciones Universitat de Barcelona, 2007.
- Pacto Ecosocial e Intercultural del Sur. (n.d.). *Ejes*. Recuperado el 5 de julio de 2025, de <https://pactoecosocialdelsur.com/ejes/> (Consultado en abril de 2025).
- Preciado, Paul B. *Dysphoria Mundi*. Barcelona: Anagrama, 2022.
- Pressenza. "Maloneras II: Érika Cañari, 'Para que no se apague nuestro fuego'." 10 de noviembre de 2023. <https://www.pressenza.com/es/2023/11/maloneras-ii-erika-canari-para-que-no-se-apague-nuestro-fuego/>.
- Rosalény-Gamón, Mar, and Ivan Cabrera-i-Fausto. "Vernacular Architecture Facing a Degrowth Scenario." In *Relevance of Doctoral Research in Architecture*. Cambridge, UK: archiDOCT & Anglia Ruskin University, 2024.
- Surco Informativo, "Entrevistamos a Juan Pablo Gutiérrez | Sobrevivir al descalabro" (video de YouTube, 14 de marzo de 2024), min. X, <https://www.youtube.com/watch?v=7u-6Z0diWeA>.
- Svampa, Maristella, y Enrique Viale. *El colapso ecológico ya llegó: una brújula para salir del (mal)desarrollo*. Buenos Aires: Siglo XXI Editores, 2020